

Vjenceslav Novak

Odabrane pripovijetke

eLektire.skole.hr

SADRŽAJ

U glib_____	3
Nezasitnost i bijeda_____	21
Iz velegradskog podzemlja _____	31
Pripovijest o Marcelu Remeniću _____	40
Rječnik _____	44

U glib

I.

Artur Kranjčić došao je punom i svijetlom dušom u Zagreb da se upiše u juridički fakultet. Jedino dijete u imućna oca koji je, pored privatne imovine, imao i lijep dohodak i od ugledne časti načelnika što ju je u svom rodnom gradu obnašao, lijepih duševnih sposobnosti, krasno odgojen, zanesen za idejama velikih duhova, tjelesno zdrav i krepak, zoran crnokos dječak s pametnim pogledom krupnih očiju kojima je gledao djevojačkim neiskustvom u svijet - takav je, eto, kao ptica na krilima doletio u Zagreb. Sloboda akademskog građanina, predavanja u sveučilištu, kazalište, inteligentno društvo vršnjaka iz svih krajeva domovine, bujna, slikovita i bogata okolica zagrebačka - sve mu je širilo krila poletnoga duha, i on se tako osjećao svojim položajem u nekim svijetlim visinama gdje još jedino mlad i zanosan čovjek, neopterećen grubim brigama života može da okusi punu sreću. Malo prije odlaska u Zagreb rekao je jednom kod objeda otac:

- Dakle, ipak sam uspio... Dobio sam ti, Arture stipendiju... Dvije stotine forinti...

Dok je to govorio, njegovo se lice smješkalilo i bilo obasjano osjećajem zadovoljstva. A i majke se ugodno dojmila ta vijest, ona je dala oduška svome veselju tobože zavidnim riječima što ih je rekla sinu:

- Lako za te... Živjet ćeš u Zagrebu kao grofovski sin...

U glavnom gradu ostvarale su se gotovo sve sanje Arturove: grad, okolica, društvo, knjige, predavanja, pozornica - sve je teklo poput bistre i bujne rijeke u njegovu dušu i natalo je svojom oplođujućom snagom. Bio je čist i nevin poput djeteta i hrlilo je svom snagom mlade duše od jedne ljepote k drugoj kao ptica koja pod punim svjetlom sunca lijeće nad cvijećem i od vrha k vrhu bujnim šumskim zelenilom.

Mjesec je dana tako protekao što je bio u Zagrebu, a njegova su pisma što ih je pisao kući bila još uvijek zanosna pjesma mlade i krepke duše koja se kupala samo u sjajnim zrakama najčistijih ideala.

Taj svijetli život trajao je punih pet tjedana, kad je Artur stao osjećati prvi nemir u duši: pojavilo se tiho čeznuće za roditeljskim domom...

Ovo je bilo prvi put što je živio izvan rodnoga krova, dalje od roditelja. Nježno čuvstvo što ga je osobito prema majci osjećao, stalo se javljati jakom željom da je vidi... a mlada mu fantazija kitila je njezin lik divnim, zanesenim slikama iz rodnoga grada i ispod domaćega krova: najneznatnije sitnice tamo stale su se javljati s nekim zamamljivim, slatkim životom, bile su zadahnute najnježnijom poezijom - i on je stao da gine melankoličnim čeznućem za njihovim društvom.

Želja za rodnim krajem bila je u svome običnom nastanku i razvijanju prava duševna bol. Već je bilo časova gdje bi osjetio na očima suze kad bi mu duša izvijala živim i toplim bojama sliku za slikom rodnoga grada - a udes ga je prikovao kao roba, te ne može odoljeti žudnji svoga djetinjeg srca da potajno, čuvstvom zahvale i ljubavi, pritisne usta na njegovo tlo...

I u najzanimljiviju lektiru ušuljala bi se misao na rodni kraj i davala onamo svakome licu, svakome drvu, svakome kamenu toplinu čuvstva što ga je za njih on u svom srcu nosio. Sve što je bilo onamo rađalo je u njemu ovo čuvstvo ljubavi po kojem se ćutio od rodnoga kraja kao od jednoga života otrgnuto udo - i zato se ljubav za domajom pretvarala u njemu u bol. Poželio bi da sretne i najneznatnijega čovjeka iz svoga doma... prišao bi mu s otvorenim srcem, punom dušom, i u blizini takova čovjeka popustila bi doista ova teška, sve teže snošljiva napetost čuvstva koje je stalo ispunjavati tugom njegov život.

Jednom se u takovu stanju duše sjetio Artur nekoga svoga druga iz gimnazije koji je također došao u Zagreb da se upiše u sveučilište. Već je više od tjedan dana prošlo što ga nije vidio - i kad je pomislio na nj, osjećao je da bi bolni napon čuvstva u njegovu društvu popustio. S njim će slobodnije nego s drugima razgovarati o utiscima što ih je u duši razbudio Zagreb, univerza, kazalište..., a što je više - njihova puna srca otvorit će se jedno drugome toplim uspomenama iz grada gdje su zajedno osam godina drugovali. Još mu nikada nije bio taj drug toliko drag kao ovaj čas... Njihove će duše složno zabroditi na krilima uspomena u rodni grad i pružit će za njim ruke čeznuća, kao što su ih za svojom domajom pružala djeca Izraela što su plakala nad vodama Babilona.

Doznao je za stan toga druga i odmah se uputio k njemu.

II.

Taj se drug Arturov iz gimnazije zvao Jakov Kosović i bio je seljački sin tamo iz najrđavijeg kraja u Lici. Kroz gimnaziju se provlačio uvijek s lijepim uspjehom, ali više gladan nego sit. Kad je položio ispit zrelosti, ćutio je u sebi zdrave pameti barem onoliko koliko su je prosječno ostali njegovi bolji sudrugovi pokazivali, pa zato ga je stala podbadati ona želja za višom naobrazbom koja nije toliko u krvi doista nikojemu ogranku hrvatskog naroda koliko Ličaninu. Po njoj se je mnogi lički sin, sâm po sebi digao - kako se veli - iz opanaka i dovinuo se znanjem i vlastitom vrijednošću u svijetu ugleda.

Jakov je bio u gimnaziji najvršniji matematičar. U tom predmetu nije poznao poteškoća. Nad čim su se drugi bez uspjeha znojili, time se on igrao. Što zamršeniji problem to ugodnije podržavanje svijesti da mora otkrivati još nepoznate putove kojima će doći do rješenja...

Pa ipak nije mogao misliti da se dade na izučavanje svog rođenoga predmeta u čije je zakone pretvarao sve pojave u životu i svijetu, kao što ih rođeni glazbenik prelijeva u tonove. Rekoše mu da već ima ispitanih matematičara koji ne mogu doći do mjesta, pa će

zato jedva dobiti za taj predmet potporu bez koje nije mogao ni pomisliti na sveučilište. Zato je u molbi naglasio želju da bi najvolio učiti matematiku, ali posvetio bi se i historiji i filologiji ako je time uvjetovana potpora da uzmogne polaziti barem koje od predavanja o predmetu za koji je bio rođen.

U isti čas bio je raspisan i natječaj za potporu na koju su imali pravo sinovi iz bivše Graniice koji će slušati bilo koju granu nauke u sveučilištu. I za tu je potporu poslao molbu i čekao rješenje s većom nadom: doznao je da je najsiromašniji između molitelja - bio je poradi toga već gotovo siguran da ga ta potpora ne može minuti.

Ali pri koncu praznikâ vraćena mu je bila ta molbenica s motivacijom: Zamoljena potpora bi podijeljena drugome.

Komu? - pitao se Jakov tražeći badava đaka koji bi iz siromašnije kuće od njega potekao... U prvi čas nije mogao povjerovati što su mu rekli kod županije: Potporu koju je za nj otac molio dobio je njegov suučenic Artur Kranjčić... Sin jedinac u oca trgovca, vlasnika velike kuće i načelnika!

Od prvog razreda gimnazije gdje je našao Artura sretao je toga simpatičnoga dječaka s iskrenim čuvstvom naklonosti, a ta je naklonost rasla u Jakovu kad je u višim razredima i zrelijim godinama bilo više prilike da se osvjedoči o lijepim vrlinama Arturova srca. Ali sad kad se sreo s Arturom kao sretnijim premcem u borbi za kruh za kojim Arturov otac nije smio posegnuti - nije se mogao oteti nelijepome čuvstvu što ga je zahvatilo protiv druga...

Oca Jakovljeva nije gotovo nimalo iznenadila vijest što je kao siromah u borbi s bogatim čovjekom podlegao.

- Tako je uvijek bilo... gospoda su jača... - rekao je on tonom mirne rezignacije, odgajan još tamo od vojničkoga doba po načelima da je pravo na strani jačega.

Jakov nije mogao primiti udarac s takovim mirom. Proti njemu prosvjedovalo je odlučnim glasom čuvstvo srca i logika uma. Kako smije bogat čovjek uzeti ono što je namijenjeno siromahu? (Naprama njegovu ocu bio je Arturov otac gavan!) Ili zar ima Arturov otac za narod javnih kakovih i posebnih zasluga koje mu se moraju nagraditi narodnim novcem? Ako ima - slobodno! Ali iz milostinje namijenjene siromasima?!

Duša se mladića zalila ogorčenjem - brutalna nezasitnost, nepravica pokazala je na nj prvi put u životu svoje žive oči... U svojoj duši poznao je takovu nepravicu samo iz historije čovječanstva. - Mislio je da joj je noga civilizovanoga čovjeka davno zgazila glavu, a historija joj sačuvala lik samo kao vječni spomen na odurnoga mrtvaca, neka zna potomstvo da je bilo velikaša i mogućnika koji se nijesu stidjeli hraniti kruhom sirotinje... Pa gle, ne kao mrtav kip u historiji - nego živu živcatu sreo je i počutio na sebi udarac njezine šibe, a još nije svojom nogom slobodno ni koraknuo u život!... Znao je da ima talenta, čutio je u sebi jaku volju za naukom, i zato je posegnuo - kad je umolio potporu - za svojim pravom, jer su svi njegovi - počevši od oca, majke i braće koji su s njim pod jednim krovom živjeli, pa redom stričevi i ujaci, kumovi i prijatelji, ta sve selo - sve je to crna lička sirotinja, gladna kruha, sirotinja koja je gotovo zavidno iz svoga siromaštva gledala na njemu gospodsku, tobože, odjeću što ju je na nj skrpalo milosrđe dobrih ljudi... I Artur je talentiran i pun volje za naukom i pun oduševljenja za najčistije ideale, ali fali mu glavni uvjet da posegne uz Jakova rukom za istom potporom - on nije siromašan... On je i jedinac u imućna oca - a u Jakova je petero braće koja će danas-sutra s pravom siromašnoga rođaka očekivati od njega sad da pomogne sestru kod udaje, sad da namakne za pokop čiji, sad da primakne da se kupi vò, par ovaca, sjeme za usjev...

Činilo se Jakovu da gleda svoga više od skrbi i nevolje nego od starosti pognutoga oca u šupljim opancima, u platnenim gaćama, u otrcanoj platnenoj maji skrpanoj suknenim krpama, pod iznošenom vojničkom kabanicom i pustanim škrljakom što ga je kupio još negdje pred osam godina kad se posljednje dijete krstilo - gleda ga takova, a pored njega stoji Arturov otac, ugojen gospodin, načelnik grada, u odijelu francuskog kroja, s teškim zlatnim lancem na prsluku i s punim prstima prstenja... Gleda ih obojicu: njegov otac s tvrdim crtama lica pružio je na ponuku sinovlju svoju žilavu ruku onamo gdje dijele potporu - a uza nj je pružio i Arturov otac svoju bijelu, fino ugojenu ruku, i oba, posežući za istom milostinjom, mole: - Udijelite meni! - I ne može Jakov naočigled toga kontrasta da shvati kolebanje onih koji odlučuju, o potpori, u čiju će ruku pasti milostinja... Ruka prosjaka pored gospodske ruke... Čemu tu kolebati?... Onda je potražio izražaj stida na licu čovjeka koji je zlatom nakićenu bijelu ruku držao pruženu upored žilave i crne ruke sirotinje - ali na licu nije bilo stida... Mislio je onda da će u kojoj god nauci, kojima ga je škola dvanaest godina odgajala, naći čime bi objasnio sliku što je stajala pred njegovim očima: ni u kojoj nije bilo objašnjenja!... Sve su govorile nadušak o pravednosti - jednako stari poganski filozofi kao što i Isus koji je na ljubavi bližnjega izgradio svoju nauku. A Isusa je vršenjem javnih bogoslužnih činova priznao i eto taj bogato odjeveni gospodin što se upeo s pruženom rukom prama milostinji da se protisne pred njegova otrcanoga oca!... I zato je mislio da će u času ako milostinja zabludi u gospodsku ruku, prosvjedovati nekim natprirodnim prosvjedom Bog, da će se protiv toga dići jedinstven i strašan glas svega što ga je okruživalo...

Milostinja je minula žilavu ruku njegova oca, tvrdu od žuljeva - i pala u bijelu gospodsku ruku, nakićenu zlatnim prstenjem... A glas prosvjeda što ga iščekivao, nije se čuo... nego se samo rodio u Jakovljevoj duši... jači i odlučniji nego što je mislio da bi ga mogla njegova duša smoći... A rodio se kao mržnja i kao zlorada čežnja za osvetom... Sjetio se kako mu je u gimnaziji davao jedan drug čitati neke spise od kojih se zgražao i vratio mu ih s riječima: »To je diktovao đavo...« A sad je mislio da mora pisati drugu po te spise i uživao je sa zlobom, otrovnom nasladom u sebi što će se okružiti naukom od koje je eto još pred časom odvrćao sa zgražanjem svoju misao...

Prva burna oluja što se mutnim valovljem digla u njegovoj duši slegla se na misao da je još nade od molbenice kojom je molio potporu u Zagrebu... Došli su i posljednji dani praznikâ, a rješanja još nije bilo. Čuo je od nekoga da je to dobar znak: »Da je molba odbijena, već bi javili. Bit će po svoj prilici tako da će te ta doznaka za potporu dočekati u sveučilištu« - mislili su oni.

Dočekao je tako u nadi i prvi dan mjeseca listopada, vrijeme da se ide u Zagreb.

- Ti znaš bolje kako se mora raditi... - rekao mu je otac i proda za nj nešto žita. Stariji brat koji je na Rijeci zasluživao osamdeset novčića dnevno zaslužbe istovarivanjem ugljena iz brodova, poslao mu je na pismo pet forinta da mu »pomogne doputovati« u Zagreb. U rubac je svezao svoje dvije rubače i nešto rublja, k tomu je primetnula mati sir i glavu kruha, cipele objesio preko vrata - i tako pošao pješke do prve željezničke stanice.

III.

Na ploči u sveučilištu čitao je Jakov oglas: »Tražim druga koji bi htio sa mnom jeftino stanovati.« Dozna za adresu i upozna se s nekim pravnikom četvrte godine, Jerkom Pavličevićem. Taj Pavličević našao je sobu za dvojicu uz šest forinta mjesečno stanarine.

- Jeftinije nećete naći u Zagrebu stana - uvjeravao ga je taj visoki i suhi pravnik. U njega su bile velike, sive oči, koštunjavo lice tamne puti, imao je tanke i dugačke usne i bio je odjeven u sive hlače kojima su bile nogavice otrcane, i u dugačak crn kaput koji je bio skroz iznošen. Na njegovu licu bila je crta iz koje se po njem sterala neveselost i neka gorčina usprkos toplom pogledu njegovih sivih očiju.

- Ja sam stanovao - govorio je on Jakovu tonom kao da su se nakon duljeg rastanka sreli kao stari znanci - u svim ulicama... razumije se: jeftinijim - obrazložio je sa smiješkom - ali jeftinije i udobnije nego što vam se ovdje pruža prilika nećete stanovati. Imamo svoju sobu, nitko nam ne dodijava. Gazdarica je sama s čovjekom, a on je namješten kod željeznice i dolazi kući samo na spavanje. Oni spavaju u kuhinji - a glavno vam je ovo: sobu od kuhinje dijeli samo tanak zid, zimi će biti toplo... A ljeti - a šta ljeti! Odete u Tuškanac pa tamo čitate... Koliko imate otprilike dohotka na mjesec? - upitao ga je onda s nekom nakanom.

- Ja... ništa - odvratio mu je zastiđeno Jakov.

- Ni ja, ni probite pare! Pa ćemo se lakše slagati - rekao je nato s veselošću novi znanac.

Zatim ga je poveo u taj slavljani stan. Putem mu je pripovijedao da je donedavno imao zasluge u statističkom uredu, a sada su iza obavljena posla pomoćnici otpušteni. Pavličević je nato stao s humorom govoriti o svom oskudijevanju... No skoro je nestalo u njegovom govoru objesnog tona, a na njegova je usta izlazio mračan, jadljiv, gdješto žučljiv glas koji se skroz slagao s izražajem gorčine što je bila stalno upisana na njegovu mršavu licu. Od potpornoga društva u sveučilištu imao je objed.

Napon pô sata hoda stao je Pavličević pred jednostavno ali ukusno građenom jednokatnom kućom.

Ušli su u široku vežu s dvojim vratima od bojadisanog stakla kroz koje je svjetlo šaralo vesele, žive slike po taracanom podu. To je sjetilo Jakova na crkvu u njegovom selu, i on je rekao ugodno iznenađen Pavličeviću:

- Daleko je, doduše, od sveučilišta, ali kuća je lijepa...

- Lijepa je kuća... - rekao je zlovoljan Pavličević... - ali stan nije u toj kući nego tamo... - pokazao je rukom prema staklenim vratima.

Ušli su u prostrano dvorište. Na sredini rešetka za iscjedine bila je puna slame, kosti, krpâ i takova smeća. U dvorištu su bile zaposlene tri žene: jedna je ispirala rublje, druga istresla nešto iz zemljanoga lonca u smeće što se sabralo nad rešetkom za iscjedine, a treća je kraj plotâ tukla neko trogodišnje dijete i sva crvena, raskuštrana i zaduhana govorila pri tom vrlo gadne riječi.

U dvorištu je bila dugačka, niska, žuto oličena kuća sa mnogo vratâ i prozorâ. Na jedna od tih vrata uveo je Pavličević Jakova i rekao kratko:

- Ovdje smo...

Ušli su kroz tijesnu kuhinju u neveliku, tamnu i neveselu sobu u kojoj je bio pomiješan zapah vlage s vonjem izgorjeloga duhana i čađe iz kuhinje. Iz sobe je gledao jedan prozor u dvorište, a kraći zid do njega bio je pokrit tamnim ljagama od vlage koje su bile nalik ogromnim bubrezima. Nad ljagama visile su o zidu svijetle kapljice kao suze.

- Zidovi plaču... - rekao je Pavličević Jakovu koji se zagledao u rosne kapljice po zidu... - A molim vas, što da bude veselo u siromaha? - Časak je šutio, a onda je opet uzeo govorniti glasom i načinom kako naučaju stariji mlađe: - Loši imitatori nekih pjesnika koji su pjevali u drugo doba, vele: Srce veselo... vedar um, zalud će htjeti bijeda biti kum... i tako dalje... A tako bih znao pjevati i ja: riječi, rime, napuhavanje - al ovdje virni, braco!... Vlačno je, dašto... A kako hoćete! slegao je ramenima - ja vas ne silim... Samo velim: Za te novce - deset novčića na dan - nećete stanovati u Zagrebu... Eto, imate ipak svoj krevet, pokrivala je dosta, imamo stol, svaki svoj stolac - a vode koliko god hoćete! - dodao je veselo pokazavši na zemljani vrč odbita kljuna što je stajao na niskoj stolici kraj male željezne peći. Ta je pećica imala lik dugačkog i vrlo začuđenog lica, a luknje nad vratašcima gledale su jadoliko iz tog prezačuđenog lica i davale mu izraz kao da bi ono najvoljelo proplakati.

- Radite kako mislite - govorio je opet Pavličević... - A ja vam velim još jednom - jeftinije u Zagrebu nećete stanovati.

- Pa dobro, ostat ću... - rekao je odlučno Jakov i pogledao s pouzdanjem u oči mršavom čovjeku.

IV.

Treći dan iza toga došao je Pavličević javiti Jakovu da ga zovu u dekanat.

- Bit će poradi stipendije - dodao je. Jakov je drhtao. Njegovi su novci bili na kraju, i on je rekao i nehotice naglas: - Jedino bi me to spasilo...

Pavličević je nešto mumljao u sebi, a onda je rekao glasno:

- Bogzna!... Ja se ne bih kladio ni da ste dobili ni da niste... Svak vrag moli stipendiju, a u vlade pitaju najprije ako si odlikaš... Svjedodžbu siromaštva ispunjava svatko kako hoće... Ako je svjedodžba siromaštva - viknuo je jače - toga načelnika što je svome jedinom sinu izmolio stipendiju fotografija njegovih imućstvenih prilika, objesite me slobodno za jezik na vrh tornja Sv. Stjepana.

- Ja nijesam odlikaš - rekao je nesigurnim glasom Jakov. - Iz njemačkog imam »dovoljno« - u osmom razredu došao je novi profesor, pa strog...

- Šta se vi meni ispričavate za to? Nesmisao! - govorio je deklamujući Pavličević... Neka da je, vidite, bila u školskim svjedodžbama posebna rubrika u kojoj je stajalo: »Sposobnosti«. Šteta što su to ukinuli... Mnogome ne bi bilo milo čitati: Sposobnosti slabe... No ako je uviđavan, on će se tješiti drugom ocjenom: »Marljivost neumorna«... Ako je naduven, pa neka mu propuste vodeni trbuh kompetentni ljudi - neće mu škoditi... Odlika je mnogo puta samo lijepo vanjsko odijelo na grbavu čovjeku. Ja to znam po mojim suučenicima. Ako vas ocijene »sposoban« ili »vrlo sposoban«, ako ste uza to moralan (a profesori vas progledaju kroz osam godina!), onda bi kod podjeljivanja potporâ imale odlučivati te dvije rubrike, a ne odlika ili neodlika. Siromaštvo, dakako, treći glavni uvjet...

Pavličević je bio voljan da i nadalje o tome govori, ali Jakov se žurio u dekanat. Stajao je pred konačnim rješenjem pitanja - ostati ili ne ostati u sveučilištu...

- Kako ste uzrujani! - rekao mu je Pavličević kad je opazio pobjedjelo Jakovljevo lice i njegove žurne i neskladne kretnje.

A Jakov je i osjećao u sebi vrlo napeto stanje duše. Čas je pomišljao da čuje tamo u dekanatu ugodan glas nekoga gospodina: - Vama je podijeljena stipendija - a čas opet da mu netko vraća molbenicu suhim birokratskim jezikom: - Vaša molba za potporu odbijena. - I obje ove skrajnosti kojih se dodirivala njegova misao, kao da su se jednako doimale duše. Bilo je u njoj od prenapetosti neko ledeno, gotovo nehajno stanje, ali se jasno isticalo na njegovu blijedom licu i hitrim, kao isprekidanim kretnjama njegova tijela.

- Što ste se tako uzrujali? - opet mu je rekao Pavličević: - Ako ste dobili, dobro je, a ako niste tješite se da ih je još barem pedesetorica koji su odbijeni s vama...

Pavličevićeve riječi doimale su se razdražljivo Jakovljevih živaca. Bio bi u tom stanju duše volio biti sâm.

- Pustite me... - rekao je tiho Pavličević i išao s njim uporedo ulicom a da nije razabirao ni jednog lica prolaznikâ, i s osjećajem kao da ne ide on nego kao da kuće s obiju strana ceste jure mimo njega poput željeznice.

Kad su stupili pred sveučilište, stao je neki stariji đak izdaleka vikati Pavličeviću.

- Novci su ti došli... Duše mi! - stao se taj đak kleti kad mu Pavličević nije povjerovao.

Pavličević je pošao ogromnim koracima svojih dugačkih nogu naprijed, a Jakov je ulazio lagano stubu po stubu u gornji kat. Zamislio je bogzna koliko misli, a nijedne domislio. Sve su se plele jedna s drugom i kidale se i ostavljale iza sebe u mozgu neugodnu prazninu... Onda se u njemu najednom probudilo dijete kojemu bi mati ili starija sestra sklappale ruke i učile ga moliti... a njegova je mala duša osjećala onda tajanstvenu neku moć od molitve... da će doći netko i dati nešto što će biti dobro... Idući uza stube, počeo je najednom moliti u sebi da gore zateče vijest: »Dobio si potporu.« A onda je pomislio sred molitve: - Ta već je riješeno... tvoja molitva znači ono: Ne daj, Bože, da dva puta dva bude četiri. - I u njegovoj duši našli su se jedan pored drugoga dijete Jakov čiji su se religiozni obredi i molitve još iz djetinjstva u roditeljskoj kući doticali praznovjerja... i rasudljivi čovjek koji je pozitivnim očima promatrao prilike...

- Sad ću znati sve... - pomislio je naglo i našao se s ledenom, kao okamenjenom dušom pred vratima dekanata...

Pavličević je stajao na dnu stuba i, turivši obje ruke u džepove svoga istrošenoga kaputa, čekao na Jakova. Najednom se pomolio gore Jakov... Bio je blijed, a kad je vidio Pavličevića, usta su mu se otvorila na osmijeh...

- Odbijen je - pomislio je u sebi Pavličević kad je vidio taj ledeni smiješak na ukočenom licu Jakovljevu... - No, što je? - upitao ga je. Jakov je sišao na dno stuba, a onda rekao jakim glasom i zvukom koji njegovu glasu nije pristajao:

- Odbijen... - Usta su mu ostala otvorena, borio se da sabere u sebi snage i pokrije ono što je u sebi osjećao ravnodušnošću čovjeka koji umije da prima s hladnim mirom i ovakve udarce... Ali na oči su mu skočile naglo suze, i on se hrlu okrenu k nekoj ploči na zidu da sakrije svoju slaboću pred đacima što su se s rastegnutim i izobličanim konturama micali oko njega.

Pavličević je pošao za njim i govorio mu zakrilitivši ga svojim visokim tijelom:

- Dakle ipak odbijen... Ja se, doduše, nijesam mnogo nadao, ali nekako sve sam držao do ovoga časa da bi moglo biti... No šta!... Upišite se u *jus* pa otputujte kući... - On je gledao pri tom sućutno u Jakova kao stariji brat.

- Da s maturom gonim ovce na pašu... i okapam krumpire... - rekao je razdraženo Jakov.

- Možete tamo čitati... a ovdje ćete polagati ispite.

Časak je mučao Jakov, a onda je upitao:

- A potpise?

- Gledat ćemo da se upišete u Beču...

- Tko će mi dati za školovanje?... A čime ću kući otputovati? Ja sam izgubljen! - govorio je Jakov očajnim, iznemoglim glasom i pošao prema izlazu.

Pavličević ga je stigao na stubama:

- Zna li šta? - rekao mu je kao da se dosjetio izlazu: - Majka mi je evo poslala dva forinta... Hajde da popijemo čašu vina... To će vas u prvi mah razvedriti, a poslije ćemo vidjeti... - Zatim je stao sred ceste i pošao, oponašajući patos, govoriti uzvišenim glasom: Bog koji skrbi za ptice u zraku i ribe u moru... Tako vam stoji u knjigama - rekao je onda uzdahnuvši - a život je, *amice*, drugačije... Hajdmo brže - povukao je Jakova za rukav. - Pojest ćemo nešto toplo, pa čašu vina i cigaretu - zaboravite!... Sad nam je dobro, ogrijete se, dok nije sunce... Samo brže - vukao je za sobom Jakova... - Otkada nijesam vidio dva forinta!

Već se hvatao mrak, u nekoj maloj krčmici donijela je djevojka pred Pavličevića i Jakova svijetlu, a Pavličević je nabrojio prstima u džepu još pet desetica i rekao djevojci:

- Molim još pô litre... Što ću štedjeti? - okrenuo se s veselim licem prama Jakovu čije se lice žarilo od vina. - Kad nemaš dugo, dugo ništa, pa ti ovako iznenada kapne groš - razveseli srce!... Gledajte, molim vas, kako mi piše mati.

Izvadio je iz džepa crveni odrezak naputnice i stao čitati glasno: »Šaljem ti, mili moj sine, dva forinta. Da sam mogla sabrati više, znaš da bi bilo tvoje. Pomozi se i tim i uživaj s Božjim blagoslovom. Sad znam da je veselo među tvojim đacima, pa mi se razveseli i ti...«

Njegov je glas sve više podrhtavao, a onda mu je najednom zapeo u grlu, a na trepavicama visile su mu suze...

- Vidite li kako je dobra moja mati... - govorio je napetim glasom i smiješeći se kroz suze. Zatim je natočio čaše i rekao:

- Da pijemo u zdravlje naših majka... kako one misle na nas!... Vidite li kako je moja u svojoj sirotinji negdje teško skucala ta dva forinta da se tobože mogu i ja jedanput razveseliti sad o berbi kad navale đaci ovamo...

Kucnuli su se i ispili. Pavličevićeve oči i cijelo njegovo mršavo lice nosilo je u sebi ugodan i dirljiv izražaj razbuđenoga čuvstva.

- Dobar čovjek... - pomislio je Jakov u sebi, a Pavličević je govorio napetim glasom kao da je nabujao od topline čuvstva i teško prolazio kroz tijesno grlo...

- Ja osjećam iz ovih redaka njezinu dušu... Tu nema jedne tražene riječi... zato me svako njezino pismo rasplače... Kad ga čitam, ja nju slušam kako govori, i to me gane... Mi koji smo učili škole, ne znamo tako pisati: tražimo fraze, a ona toga ne zna: sluša svoje srce i piše...

Umuknuo je s uzdahom, disao prekinuto, oči su mu bile vlažne, a lice još uvijek puno ganuća.

- Što koristi! - viknuo je najednom trgnući se... - Došli smo ovamo da se razveselimo... Hajde da pijemo... U instrukcije se ne uzdajte... sve je razgrabljeno... U odvjetničkoj pisarnici još ćete teže naći mjesto, pogotovo kao početnik!... Ja bih vas rado okrijepio nadom. Okusio sam, ne bojte se, što vrijedi više puta i sama dobra riječ... Ali što koristi... Odvjetničke pisarnice pune su. Sve je navalilo u Zagreb, sve traži pisarije, propali trgovci i umirovljeni činovnici... A sve vrvi u činovnike... - rekao je smrknuvši se i stao zlovoljno ispijati čašu. - A narod - viknuo je najednom - seli u tuđinu... Na njegovo mjesto dolaze tuđi ljudi, trgovina i ono industrije što je imamo - i to je u tuđim rukama. A vi, Hrvati, budite činovnici - to će reći: mizerije...

Jakov je gledao sa zanimanjem u Pavličevića. Prvi put je čuo ovakovo razlaganje koje mu je skroz s nove i protivne strane otvaralo pogled u život. U njegovu se dušu od djetinjstva utvila riječ što bi je njegov otac, stric, kum i svi seljaci s uzdahom izricali: - Blago onome tko se domogne kakve plaćice, pa da nije van samo kao trun! - A eto, ovaj siromah koji neće opet sutra imati komad kukuruznoga kruha za večeru - on zove činovnika mizerijom.

- A što ja jadikujem! - kliknuo je naglo Pavličević. - Još imamo četiri desetice, još ćemo pô litre...

Jakov se nije opirao. Vino ga je stalo već junačiti protiv udaraca što ga je danas doživio.

- Razveselimo se! - govorio je živo Pavličević. - Neprestano kunjamo zamišljeni i nujni, neprestano pod teretom brige: što ćeš opet jesti... Živimo kao u vječnoj naoblaci bez sunca... Tu se gnjije... I duša valja da se prozračí... zakisne i ona. A u veselju se opere duša kao blatna rubača u vodi...

Pavličević se stao glasno smijati, a Jakov ga je gledao ljubopitno i smijao se zato što se on smije.

- Što se smijete? - upitao ga je.

- Smijem se... U mene je jedna jedina rubača... evo je na meni... Mogao sam danas kupiti drugu, a čemu? Danas ću s vama prozračiti dušu, a sutra oprati rubaču. Velim vam: tijelo se kupa u vodi, a duša u veselju... Od čaše vina oživi u nama opet pokoji ideal... U nama - rekao je mrko... - umjetno se mora buditi ono što bi trebalo stalno pulsirati našim mladim životom... Gdje je neprestano mrak i mrak, bježe ideali... Vjerujete li?

- Vjerujem - rekao je odlučno Jakov.

- Čujete li, nas dvojica se nekuda slažemo u svemu... Čestiti smo ljudi obadva, a rđe... Hajde da se nas dvojica pobratimo...

Digli su pune čaše, zakvačili ruke, ispili i tri puta se poljubili...

- Još imam dvije desetice... hajde u slavu našeg pobratimstva jošte pô litre... rekao je Pavličević, metnuo na stol dvije desetice i slegao prema Jakovu ramenima: - Ionako će proći bogzna koliko dok ja i ti budemo opet gospodari od dvije forinte...

V.

Jednom poslije podne sjedio je Jakov u tamnoj sobici i gledao u posao kojim je bio zabavljen Pavličević. Ovaj je bio gola gornjeg tijela, sagnut nad umivaonikom i prao u gusto

sapunjači svoju rubaču. Gdjekada bi ostavio na časak posao, ispravio se i pružio od sebe tanke i dugačke ruke da protegne tijelo što mu se ukočilo nad umivaonikom.

- Gladovanje! - kliknuo je odjednom, uspravio se nad umivaonikom i okrenuo se k Jakovu koji je turobna lica, blijed i s velikim modrim kolobarima pod očima slušao njegov govor. A Pavličević mu je govorio naučavajući kao učitelj sa katedre: - Gladovanje, *amice*, to je zločin ubojstva počinjen od onih koji su krivi da gladuješ... Da je onaj načelnik, koji je za svoga jedinca sina oteo tebi potporu, uzeo bio pištolj i ubio te, bio bi imao posla s kaznenim zakonom. Ovako, njegov se sin fino hrani, fino odijeva i polazi zabavišta - a ti gladuješ. A znaš li što to znači za mlada čovjeka da gladuje? Pogledaj svoje lice; oči su ti mutne, blijed si, drhturiš od zime, a pod očima ovakvi crni kolobari... - pokazao je na svom kažiprstu... - Tvoj se organizam još razvija, a u tebe nema masne zalihe nego si eto kost i koža ko što sam i sâm. Kad to traje dvije, tri i četiri godine, tvoj organizam oslabi i najpripravnije dočekuje svaku bolest... Pa kad si nakon muke i kubure nešto postigao i poveselio se životu, stanu prosvjedovati pluća, crijeva, želudac: Kasno je, gospodaru, odviše si nas zanemarivao...

- A ja nijesam morao na univerzu - rekao je Jakov turobno se smiješeći. Njemu se činilo da se ovo Pavličevićevo tumačenje ne bi dalo izraziti matematičkom formulom.

- Dašto da nijesi!... Pa zašto nijesi ostao kod kuće?

- S maturom?!

- Pa pođi k pošti, k porezu, pođi za općinskoga bilježnika, za pisara -

- Poći ću... Moram...

- A tvoja matematika?

- Učit će drugi...

- Eto, to je tako: ucjepljivati jabuku na krumpir...

- O pravu se govori, o pravu! - viknuo je Pavličević i uzeo življe žuljati među rukama rubaču.

- Znaš li što ću ti reći - uspravio je opet iza dulje stanke svoje golo tijelo i stao govoriti mirnije. - Sad sam razmišljao što je glad. Fiziolog bi rekao: Organizam je istrošio magazine i javlja to mozgu, mozak poručuje vijest želucu, a želučani živci razbude u tebi osjećaj koji se zove glad. Moraš jesti - inače ne jamči organizam za nuždan red u svojoj prostranoj i vrlo finoj zapleteno uređenoj državi. - Ja pako velim da je gladovanje čovjeka negacija prvog zakona Božjeg. Zemlja na kojoj je Bog čovjeka nastanio, producira više nego što treba njezinim stanovnicima da žive. Čim ima gladna čovjeka koji *nota bene* hoće da radi toliko koliko je nužno da iz carstva prirode namakne za svoju potrebu hranu, odjev i stan - onda je znak da je ravnovjesje poremećeno. A poremećenoga ravnovjesja priroda ne trpi: kad voda dođe na koso tlo - pada, kad je zrak na jednoj strani topao, a na drugoj hladan, nastane vjetar... a pazi, i oluja!... Kad je tome zakonu nesvjesno podložena priroda koju zovemo mrtvom, kako da mu se otme stvor koji je sebe oholo prozvao: »*homo sapiens*«, koji je pače otkrio u prirodi taj zakon? Razumiješ li što sam ti govorio?

- Pa što da radim? - upitao ga Jakov svojim turobnim glasom koji je zvučao kao da je umoran.

Pavličević je okrenuo opet k njemu svoje gole prste, pružio desnu ruku s ispruženim kažiprstom i rekao mrka, stroga lica, jakim i dubokim glasom:

- Gladuj!... I ja gladujem već četiri godine... Sad sam naprama tebi gazda - imam objed!

Sagnuo se nad umivaonikom, jedan čas žuljao rukav rubače i opet se uspravio:

- A što je to - uzdahnuo je - od podne do podne! Na sve ćeš se prije naviknuti nego na gladovanje... Dođe večer, prolaziš mimo kruha i jedeš ga očima... Čini ti se da uživa carstvo tko ima dosta kruha...

I opet je neki čas žuljao rubaču, a onda počeo govoriti kao da odgovara na pitanje što mu ga je drugi postavio.

- A kako će se u nas učvrstiti značaj?... Boriš se i boriš, a najkasnije ti dođe da vikneš: Do vruga sve skupa!... Kleknuo bi i pred onu tržicu što prodaje na Jelačićevom trgu kukuruзни kruh, da te spasi gladi. Zimu i bolest - sve ćeš nekako podnositi, ali glad nikako!... I Ezav u Svetom pismu prodao je za zdjelu leće prvenstvo!... Glad snizi čovjeka do životinje, a lako je situ diktovati zakone o moralu i o dužnostima svjesnoga čovjeka! Iz ogladnjela želuca propne se u tvoju svijest đavo, pa kaže: Nosi me, samo mi daj jesti!... A i što da ima tko od čovjeka koji mora živjeti a nema čim hraniti svoj život?... Da li si ti mene vidio - stao je najednom govoriti zanosnim tonom - s kakvim sam ja idejama i idealima došao u sveučilište!... Ne, nijesam ih se odrekao - rekao je onda odlučno i kao ispričavajući se - ali koliko je puta zinula na njih glad da ih proždere! Obijest će poživinčiti čovjeka, ali isto tako i glad... Narodi koji su se izobijestili u sreći, jednako su propali kao što i narodi osiromašeni: jedni i drugi izgube pred očima ideale... A što je čovjek bez ideala? *Amice*, marva, blašče kojemu će svaki čas pasti sjekira na vrat...

Njegovo se lice dok je to govorio, smrklo, jače stisnuo je zube i raširio svoje otvorene, tanke usne. Opet je prošlo par časaka muče, a Jakovu se činilo da bi mogao naći matematičnu formulu kojom bi se dale izraziti te Pavličevićeve misli.

A Pavličević se naglo trgnuo, bacio preda se obje ruke i nastavio govoriti uzrujanim glasom i živim temperamentom:

- Ne vjeruj u to da siromaštvo čeliči čovjeka... Tako se nekom, tko zna u kojoj prilici, svi knulo reći, a oni kojima je to u prilog, ponavljaju tu riječ kao bogzna kako važnu i istinitu sentenciju. A laž je!... Siromaštvo obataljuje čovjeka... Steže mu slobodu - Što ćeš više?... Niske brige podgrizavaju velike misli i obaraju ih, kao što crv koji se zavukao u žilu obara hrast... Svojevoljno siromaštvo iz požrtvovanja, to je, prijatelju, što drugo!... To je isto što i srnuti u boj poradi poziva svoga srca... to stvara velika djela... Takovo požrtvovanje - to je krepost. A gladovanje od nevolje, to je muka i mučenje pod kojim će malo tko ostati svecem... Govorim li pravo?

- Da... - odgovorio je kratko Jakov.

- Oh, kako ja osjećam da govorim pravo!

Pavličević se naglo zacrvenio, sva krv iz mršavog tijela kao da mu je šinula u lice:

- Ne osjećaš li - govorio je jednako živo - kad stupiš preko praga univerze, da si zapostavljen? Ne osjećaš li to na ulici, u kazalištu, u uredima - svuda - svuda!... Sve ti govori da nijesi jednak s drugima - i ti lagano gubiš pouzdanje u sebe a smjelost naprama drugima... Ako je u tebe čuvstva, a ti se uklanjaš onima, koji te gledaju preko ramena i drže se uopće naprama tebi kao da misle naglas: Ti ovamo ne spadaš... Tako danas, sutra, redom tako i ti ako si ikoliko slabić, staneš gubiti kompas u svojoj čovječjoj svijesti... Najposlije rob privikne na robiju, i što je na nju dulje privikao, teže ga je probuditi. Ideal mu postane kruh... novac... čast... vlast, ono što se vidi u životinjama koje se otimaju o žderilo i grizu do krvi kad dođe do pitanja o vodstvu... Jest, prijatelju! U gladovanju privikavaš se na poniznost, čutiš kako se siti sve smjelije i drskije dižu nada te... A u tebe je možda više duha nego što ga ima u njih - govorio je ogorčeno - ali ti nemaš smjelosti, zapravo ponestaje ti u društvu moći da se s njima dignoš i ti... Dopuštam, pojedinac neće podleći. To su vanredni duhovi, a to nije pravilo nego iznimka...

- A pravica? - upitao je Jakov.

- Isus je došao da je uvede u život - odgovorio je patetično Pavličević - pa vidiš dokle smo stigli u dvije tisuće godina iza njegova djelovanja... Osiromašeni, poniženi, zapostavljeni, oni osjećaju pravicu, njih je kupio Isus u svoju vojsku...

- A kad se domognu carstva, vješaju oca... - nasmijao se trpko Jakov.

Pavličević je jedan čas šutio.

- Da - rekao je onda mrko - ima... ima i toga... Čovjek je zagonetka... a i sav taj planet je zagonetka... Duh bi ga podigao k suncu, a ne može da mu svlada težinu... Moraš priznati, upitnik »Posljednjeg Adama« ima smisla... A opet hoću da se borim... Moram da se borim! - kliknuo je raširivši u svojoj dužini obje gole ruke pred sobom. - Nasladu, užitak, slobodu, sve ću položiti za pravednost... Poginut ću... a moje će nauke dići na noge stotinu boraca... Tako je širio svoj nauk Isus - a ja ću biti njegov apostol s križem u ruci... Gladan, zapostavljen trubit ću iz svoje duše glas pravice!... Pravica - rekao si! Pravica će se uspostaviti bilo kad, ako je uopće sposobna materija, u kojoj se život na ovom planetu pojavljuje, da prepusti prevagu duha. Pravica mora doći, inače otkud bismo znali za nju, kako bismo je osjećali u sebi?... Ako se pako na ovom planetu ne može dalje naprijed - borba za pravicu ne može ostati izgubljena. Sve vjeruje u aksiom da se u prirodi ne gubi ništa: kako bi se izgubile skupe žrtve ljudskoga života za toliku dragocjenost koja uzdiže našu dušu?... Podlegnimo... a tada ostaje još nešto... Logika uma i čuvstva srca govore nam: Onkraj groba mora da je nešto... Nikoja energija ne mine bez rezultata - evo nakon energična rada uz glazbu praznih crijeva izašla je ispod mojih ruku čista rubača...

Digao je pred svoje golo tijelo mokru rubaču i držao je kao zastavu... Smijao se, a onda je progovorio opet mrko, razastirući opranu rubaču između kreveta i stolca:

- Do vraga, ovoga još nijesam u ove četiri godine doživio! Uvijek bi se našlo nešto: sad kakva pisarija, sad potporica od par forinta, jedanput kakva instrukcija, drugi put prevedi nešto za novine, a kad bi sve popucalo, svagda bi se netko našao tko bi uzajmio barem deseticu za komad kruha i dvije cigarete. A sad kao da je došla nekakva pošast... Imam tu nekakvoga rođaka po majci... mali činovnik, a petero djece. Prije bih se gdje-ka da znao u njegove žene pomoći barem za deseticu. Juče sam došao, a djeca navalila na me: »Daj dva novčića... kupili bismo žemičku...« Mati na njih: »Stid vas bilo, kao da ste gladni kruha...« A jedan šestogodišnji dječčić: »Dakako da smo gladni... Zašto si plakala pred ocem da nemaš u kući za nas ni kruha?... A mužača ti je dala na dug grah... A sad veliš da nijesmo gladni...« Mati mijenjala u licu boje, a ja sam shvatio i otišao...

- Nestalo je novaca u ljudi - mislio je Jakov.

- Kako si naivan! - rekao je Pavličević. - Kako se nađu novci za kasarne? Koliko se u paradama ispuca praha i podere obuće? A od toga nema koristi ni radniku ni zanatliji nego velikomu industrijalcu i jakomu poduzetniku. Njih pitaj gdje je novac! Plutokracija i aristokracija grle se, žene se i bratime međusobno, oni stvaraju zakone, a stvarajući ih misle na se... A glas je malenih u saborima što i puć kamečka u valovlju - kako ono kaže Preradović.

Jakov je slegao ramenima. Pavličević je govorio dalje, ali on ga nije slušao. U dvadeset i četiri sata pojeo je samo komad kruha što mu ga je danas donio Pavličević od svoga objeda... Turoban jesenski mrak sterao se po neveseloj sobi, a kroz taj je mrak jednako neveselim glasom ječao Pavličevićev glas. Jakov se sjetio svoje rodne kuće.

Vlažna jesenska studen pada po ličkom polju, a mati i braća sjede naokolo ognjišta. U sredini gori velika vatra, nad vatrom visi kotao, u njem ključa zavrela voda i baca visoko uvis bijele i vruće pare. Onda dolazi otac; metnuo je na ognjište drveni tanjur sa solju...

mati skida s komoštra kotao, iscijedi vodu i metne na zemlju kotao iz kojega veselo izlaze pare. Otac je izvadio iz usta lulu, onda su se svi prekrižili pa posežu redom po starosti u kotao, vade vruć krumpir, dijele ga i umaču u sô... »Bože, a što radi naš Jakov?...« upitala je mati.

- Što veliš na to? Nu!... - viknuo je na nj Pavličević.

- A što? - upitao ga je Jakov kao da se razbudio iza sna.

- Kud si se zamislio?... Daj da obučem tvoju rubaču... Idem, moram naći za te komad kruha... Tebi se na licu vidi da gladauješ...

Taj čas pokucao je netko na vrata i prije nego što se Pavličević polunag mogao snaći, otvorila su se vrata, a u sobu je stupio Artur Kranjčić.

VI.

S njim se samo jednom, otkako je u Zagrebu, sreo Jakov na univerzi. U duši je Jakovu zakipjelo pri tom susretu čuvstvo što ga je osjetio u sebi kad su mu kazali da je Artur dobio stipendiju za koju se on natjecao. A Artur je, spazivši ga, poletio bio k Jakovu i pružio mu srdačno ruku:

- Da znaš kako mi je milo što smo se našli ovdje!

U njegovim tihim, iskrenim očima plamtjela je nehinjena radost... i pogled, i lice, i njegov glas odavahu toplinu čuvstva što ga je poćutio s drugom iz gimnazije u rodnome svom mjestu kojega se sada s čeznućem sjećao.

Artur mu je tada govorio oduševljeno o životu u Zagrebu i stvarao osnove kao da će i Jakov bez zapreka moći da dijeli s njime jednako sve što je obećavao Zagreb mladu i zanosnu čovjeku koji je bez tereta niskih briga došao u glavni grad zemlje... A svaka njegova riječ bila je natopljena čuvstvom - i Jakov nije mogao da uščuva u sebi mržnju kojom ga je susreo. Morao je da ga gleda mlađega i neiskusnijega prema sebi, dijete koje još ne shvaća...

Ušavši u sobu, pošao je Artur k Pavličeviću, kazao mu svoje ime i pružio mu ruku.

A Pavličević mu nije htio prihvatiti ruke... Ogrtao je oko gologa tijela svoj istrošeni kaput i motrio oštrim okom Artura.

- Vi ste sin onoga načelnika koji vam je izmolio stipendiju - rekao mu oštrim tonom suca koji istražuje okrivljenika.

Artur se zacrvenio, pogled njegovih djetinjih očiju tražio je uokolo mjesto gdje bi se zaustavio. Kad su mu se oči srele s Jakovljevim, rekao je tiho:

- Jesam...

- Znam... - rekao mu je grubo Pavličević... - Ta je potpora išla njega, a vi je uživete bez grižnje savjesti?... - pokazao je na Jakova pruživši ispod kaputa голу, dugačku i suhu ruku. Usne su mu podrhtavale, a lice mu se zapalilo vatrom divljeg zadovoljstva.

Artur je stajao pred njim kao ptica koju je iznenada šćepao jastreb. Njegove su oči gledale nespokojno oko sebe kao da traže razjašnjenja toj situaciji u koju je najednom zapao.

- Ovaj vaš drug gladauje... a gladauje zato jer je vaš otac oteo kruh što ga je narod, zemlja, dobrotvor neki - sad bilo tko - namijenio bio za školovanje sirotinji, dakle, njemu. To je, gospodine, grijeh koji vapije k nebu za osvetom...

Govoreći to, mučio se Pavličević da ostane miran, ali je mahao objema tankim rukama po zraku kao da vesla. Izlizani kaput spuzao mu je na jedno rame, a pod drugim izbočila mu se iznad prsiju gola lopatica.

- Bogzna kako je to bilo - rekao je zlovoljno Jakov i nasmiješio se ljupko prema Arturu...

- Ne marim! - stao je vikati surovim glasom Pavličević navlačeći na golo rame kaput. - Vi ste, prijatelju, svaki čas u kazalištu, polazite koncerte, trošite samo za stan i hranu četrdeset forinti mjesečno - a ovaj, gle, nije već dva dana jeo!... Kad usne, kad se probudi, njemu dolaze na um stihovi: Hljeba, hljeba, gospodaru, ne vidjesmo davno hljeba!

Kaput mu se skliznuo niz pleći na pod, obje je gole ruke držao pružene daleko preda se, suho tijelo isprutali su mu tamno osjenjeni žljebovi među izbočenim rebrima. A prsi su mu se nadimale, i kao da se iz njih rasplamsava vatra što mu je gorjela u očima.

Artur je stajao pred njim blijed i nemoćan da se otme šibama kojima su ga nemilosrdno udarile riječi polunaga čovjeka s kojim se susreo prvi put u životu.

- Nemoj... ta nemoj... - molio je Pavličevića Jakov i pošao k Arturu kao da ga kani zaštititi od nenadane Pavličevićeve navale.

- Ja dižem svoj glas protiv nepravici - govorio je Pavličević sve uzrujanijim glasom - ovdje u ovoj vlažnoj sobi gdje boravi glad, gdje sve plače i suzama potištenih prosvjeduje u ime nauke Isusove protiv nasilja; jer ja sam sačuvao vjeru u njega, a oni je nemaju: riječima hvale, a djelima hule nauku njegovu...

Najednom je prestao govoriti. Njegov jaki, divlji glas kao da je iznenada došao na zapreku kroz koju se nije mogao probiti: Artur je pred njim stajao oboren i plakao...

- Žao mi je... - rekao je najednom mirnim glasom Pavličević sagibajući se po svoj kaput što mu je pao na tle. Ali glas mu je još drhtao od uzrujanosti... - Vi nijeste, dašto, krivi... Oprostite mi... No, kolega, prosudite... Ja se pozivam na vaše srce koje on - pokazao je na Jakova - toliko hvali... Pozivam se na vaš razbor... - Vi ste čovjek kao što je i on, obojica ste daroviti mladi ljudi, obojica željni nauke, pošli ste u sveučilište - tek vi imate za to i nužna materijalna sredstva, a on ih nema. I vi ste dobili stipendiju - za luksus, a on je nije mogao dobiti - da ne gladuje... Ej, gospodine!... Za njega i za onakve kao što je on osnovane su potpore, a za sinove iz kuća iz kakve ste potekli vi - ne! Čemu podupirati ono što po sebi stoji čvrsto, a zapustiti ono što bez potpore mora pasti?... Gospodine kolega, ja se pozivam na vaše čuvstvo, recite, govorim li krivo?... Sit čovjek pretrpava punu torbu noseći je ispred gladne rđe, a ona skapava od gladi... Sit gleda rđu koja skapava, ide s punom torbom dalje i misli u sebi: Umrijet će rđa naravnom smrću, jer nije imala što da jede... Gospodine kolega, što na to vaše etično čuvstvo? Nu recite... recite!... - nukao je Artura koji je stajao pokunjen kao dobro đaće pred ukorom profesora... - Ja čitam često evanđelje... kolike je nauke u njemu, tko hoće da je razumije!... Evo vam ga - zgrabio je sa stola knjigu - ja zavirim svaki dan u nj; što Isus nauča, a kako živu ljudi odgojeni tobože njegovom naukom! ... Vi mi oprostite... Ja govorim iz načela, a slučaj je da su moja načela povrijeđena kraj vas... - On - pokazao je neskladnim kretnjama golog tijela na Jakova - gladuje, a ja, vidite li, imam srce, i znam što je gladovanje... - Nijesam vas htio uvrijediti, hoću da šibam nepravicu, a moje šibe padaju na vas jer je vas odabrala nepravica da se jednim svojim trakom pojavi u životu... A ja vam velim otvoreno... Drugi govore za vama: »Eno, ono je jedina sin u bogata oca načelnika pa ima stipendiju, a odbijena je molba ovomu, onomu...« Bogzna koliko ih je odbijeno! A ja govorim vašem srcu... Ja sam kriv vašim suzama - i to me boli. Čovjek koji trpi, taj je moj, ja sam za nj! A tko plače, taj trpi... Vele da ima suzâ radosnicâ, ali ja ih nikada nijesam plakao... nijesam ih ni vidio plakati... Vašim suzama upitomili ste u meni lava...

Išao je uzrujano gore-dolje po sobi, a Artur je pozvao tihim glasom Jakova:

- Dođi sa mnom...

- Ne, vi ne idete jošte - stao je Pavličević pred Artura... - Moramo se razumjeti... Vi mene možda nijeste shvatili, a to bi mi bilo žao...

- Znam što ste govorili... - rekao mu je Artur.

- Ako znate, dobro je. Nećete me držati ni ludim, ni zlobnim, ni zločestim čovjekom... Govorimo mirno... Vi nijeste krvi. A da rečem: ni vaš otac nije kriv - lagao bih, bilo bi protiv mogega uvjerenja... Vi ne poznate život, a on ga pozna, doista ga pozna! On je znao što je radio - i to je grijeh - on se nije odrekao nauma o kom je znao da se protivi pravednosti. Moli li on kada Očenaš? Poznaje li kao službenik Isusove nauke načela: »Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe?« »Ne čini drugome što ne bi htio da tebi drugi čini?«... Prijatelju - sveta načela! Korifeji socijalističke nauke - to su šepRTLje naprama Isusovu socijalizmu. Vaš se otac priznaje kršćaninom, pozna Isusovu nauku, vjeruje u nju, zato polazi crkvu, ispovijeda se, moli, plaća mise, ide na sprovode i procesije - riječju, obavlja sve što crkva od svoga člana traži, a ovim jedinim djelom kaže: »Sve je laž!« Takva je, vidite, njegova vjera!

Pavličević se zaduhao govoreći, svaki je čas natezao nad golo rame ispuzli kaput i letio opet nervoznim kretnjama po sobi. Najednom se zaustavio sred sobe, jednu je ruku digao prema prozoru, a drugom prihvatio na prsima kaput.

- Ideali!... Tko se ne kupa u njihovu svjetlu, neće mu dušu osvijetliti zlato... Tim novcem, sa tih par stotina otrovat će vam vlastiti otac dušu, zastrijet će tminom, uglubit će je u blato... Okoristi se - poučava vas on - tom stipendijom gdje možeš! Ne obaziri se ni na koga! Gledaj da bude tebi dobro, a drugi neka žive kako znadu!... On vas tako riva u društvo nesretnjaka koji se očajno grizu za komadić zlata, nad kojim se vije crn oblak a na njem sijeva munjom zapisan natpis: *Lasciate ogni speranza!*... A nad oblakom, prijatelju, sija sunce na slobodne idealne duše - tamo bi morao biti vaš svijet!... Kako da to ne shvati vaš otac! Svi ljudi to shvaćaju. Isus nije mogao naučiti nešto što ne bi bilo dohvatno i najnižem ljudskom umu.

- Dosta je... ta dosta je već o tom... - molio ga je Jakov bacivši jednu ruku preko Arturova ramena.

- Ne vjerujte, gospodine kolega, meni ni riječi! Niti jedne mi riječi ne vjerujte! - govorio je Pavličević kao da je prečuo Jakova. - Samo, molim vas, upitajte u sebi ono što se zove savjest?... Odobrava li ona, ta vaša rođena savjest, čin vašega oca?... On, vidite, taj Jakov, kazivao mi je da je vaša majka krasna žena koja vas je pomno i nježno odgajala. Zato velim - pitajte svoju savjest!

Na vratima se čulo oštro kucanje i odmah je ušao u sobu ozbiljnim korakom mlad čovjek od dvadeset i četiri godine. U njega je bilo široko lice, crn brk i velike crne oči samosvjesna, ponešto prkosita pogleda. Zvao se taj čovjek Marko Ivčević, bio je pravnik već jednu godinu u zagrebačkom sveučilištu. Kuća ga je podupirala prvih godina samo sa pet forinta mjesečno, a poslije je prestalo i to. Uzdržavao se najviše instrukcijama, ali se kao informator nije mogao ni u kojoj kući dulje zadržati. Bio je u njega i nagao temperament i neko žučljivo isticanje svoje »čovječanske« vrijednosti. U sebi je bio čovjek dobar, ali njegovo nesakriveno zahtijevanje da ga učenici i roditelji respektiraju - nijesu trpjeli ni jedni ni drugi. Tu slabocu držali su da je napetost i oholost sirotinje koja mora biti ponizna - i tako je stradao. Poradi stradanja zapeo je i s ispitima. Bio je Pavličevićev zemljak i tijesan prijatelj.

- Zdravo... - pružio je ruku Pavličeviću, a onda se rukovao s Jakovom. Držao se kao da Artura ne vidi, a ni figura polunaga Pavličevića tijela nije ga iznenadila.

- Ja idem... - rekao je Artur i naklonio se Pavličeviću... - Hoćeš li sa mnom? - upitao je onda Jakova.

Došljak je omjerio Artura izazovnim pogledom... a kao u smetnji prišao mu je Artur, naklonio se i rekao svoje ime.

- Ivčević... - odvratio mu je mrko i ponosito došljak, i nije htio prihvatiti Arturovu ruku. - Vi ste - rekao mu je onda kao s visoka - sin jedinac imućnoga oca gradonačelnika koji vam je izmolio stipendiju?

Artur nije odgovarao. Njegovo fino, djevojačko lice bilo je blijedo, u pogledu krupnih očiju vidjela se izmorenost njegove duše od oštrog šibanja bezobzirnih Pavličevićevih riječi. Naklonio se i otišao zbunjen iz sobe.

- Zašto si ga onako napao? - upitao je Jakov Pavličevića... Meni je bilo kao da mene bi-ješ... Prijatelji smo... a što je on kriv?

- Zašto... zašto! - govorio je uzrujano Pavličević... - U meni kipi već dugo, ja niti ne znam što sam sve govorio... Otisnuo se težak kamen nizbrdo, tko će ga zaustaviti!... A zar sam ga uvrijedio? - upitao je mirnije.

- Oca si mu vrijeđao - rekao je Jakov.

- Radi stipendije... Dobro si uradio - odobrio je Ivčević.

- Ali skroz bezobzirno... Odviše si rekao... - protivio se Jakov. - Što je on kriv?

- Pa ja sam i udarao na oca! - opravdavao se Pavličević.

- On je osjetljiv... ja bih volio da si udario na nj nego na oca... - branio je Jakov Artura.

- Molim vas, bez sentimentalnosti! - prekinuo ga je krupnim glasom Ivčević. - On i njegov otac žive udobno... i nijesu time zadovoljni nego otimaju gladnima... Takvi ljudi neka se žigošu bezobzirno...

Mučali su neko vrijeme, a onda je rekao Pavličević:

- Ne, tu je već zlobe... A on je bio u mom stanu... nešto sam se mogao suspreći... a nije došao k meni nego k Jakovu... Možda nijesam smio!... Ali gledam dva dana Jakova gladna i bez nade da se posveti predmetu za koji je rođen... pa sam planuo... Doduše, nešto sam se mogao svladati...

- To ste vi junak! - viknuo je na nj Ivčević. - Puni su vam džepovi sentimentalnosti i koje-kakvih ludih obzira. Pljujete i ližete... A kakvih je obzira imao otac toga dječaka?... Vaša golubinja čud! - rekao je prezirno. - Biju vas po licu, a kad udare jedanput rukom o zid mjesto po vašem licu, vi ih molite za oprostjenje... Pa neka vas biju!

- U mene je srca... - rekao je mirno i uvjerljivo Pavličević.

Ivčević je već otvorio usta da nešto rekne, a onda je stao prama Jakovu i pogledao ga. Jakovljevo lice bilo je bijelo kao papir, samo su se pred očima crnjeli široki kolobari. Oči su mu bile poluotvorene, a onda je najednom klonuo glavom i pao kao mrtvim tijelom na naslon stolice.

- Nije mu dobro - rekao je Ivčević, podignuo mu glavu i gledao mu u bijelo, kapljicama znoja orošeno čelo.

- Onesvijestio se... od gladi - mislio je Pavličević... - dva dana nije jeo... - Uzeo je vrč i škropio Jakovljevo lice vodom.

- A ja sam došao da vas pozovem, imam nešto novaca - rekao je Ivčević.

Jakov je dignuo glavu, otvorio oči i uzdahnuo... Gledao je bez razumijevanja oko sebe, a onda se stao razaznavati. Nasmiješio im se i prešao rukom preko čela.

- Zamaglilo mi se... - rekao je tihim glasom.

- Hajd ustanite lagano... ja raspolažem sa dva forinta... Večerati ćete sa mnom... - rekao je Ivčević.

Oko devete ure vodio je Pavličević Jakova ispod ruke kući: Jakova je savladala prva čaša vina, on je išao teturajući i plakao govoreći nadušak:

- Zašto si uvrijedio Artura?... On nije kriv.

- Mene to ne ide! - odvratio mu je Pavličević odrješito ali zaplećući jezikom... »Čemu ta golubinja ćud i puni džepovi sentimentalnosti?« - tako je rekao Ivčević. A čuješ li - stao je naglo Pavličević i govorio uzdignutim glasom - Ivčević je glavica... i odrješit čovjek... Zašto sam ga?... Jer ti je oteo... A?! Stipendija bi tebi bila jedino sredstvo da možeš egzistirati na univerzi - a njemu je za luksus!... Ili zar si ti manje čovjek zato što te rodila Ličanka a njega gospodska mati?... Isus! Isus! - kliknuo je najednom. - Evanđelje čitaj kad ga oni ne čitaju... vidjet ćeš, doći ćeš do osvjedočenja da će se jednom dignuti složan glas potištenih, jednoglasni prosvjed... - Ili zar se Isus badava rodio? Njegova će nauka jednom prosvijetliti ljude, a mi se moramo boriti s križem u ruci... Mi smo žrtve... iz naših muka izrast će stablo pravednosti i pod svoje grane sakupiti sve ljude... - Opet je stao, raširio obje ruke i stao deklamovati patetično kao glumac. - Ponosno dižu svoje glave kršni hrastovi u šumi, prkose munji i oluji... A ispod gnjiloga lišća šumskog puzi nevidljivo podmetnuta vatra u hiljadu trakova. I eto, najednom plane sva šuma jednim plamenom... Kasno da se gasi... Prođe stotinu godina, a na garištu zeleni se svjež, mlada šuma... Šta je to stotina godina u životu čovječanstva koje umuje i bori se tisuću godina da odriješi ruke sapetaj pravici!... Odozdo diže se jaka bujica i rast će još sto godina... a iza oluje sinut će sunce, i svijetom će zagospodovati Isusov nauk...

- Zašto si vrijeđao njega? - govorio je jednako plačući Jakov... - U njega je dobro srce... On nije kriv... Kojim pravom ogorčuješ njegovu dušu a veliš: »Ljubi bližnjega kao samoga sebe«?

- Ah ti si dobar! - kliknuo je Pavličević... - Ja ću te poljubiti... - Obujmio mu je glavu i poljubio ga nekoliko puta u čelo.

VII.

Artur nije mogao nikamo svrnuti pogleda a da ne ugleda pred sobom polunaga čovjeka kojemu se nije mogao jasno dosjetiti crta mršavoga lica, ali iz njegovih usta padale su teške riječi, i svaka se ustavljala na Arturovoj duši. Osjećao ih je u sebi poput prutova što ostanu i bole iz dobivenih udaraca.

- Nešto bih morao učiniti... - mislio on, a to nešto kao da još nije smio poradi oca. Činilo mu se da bi morao učiniti nešto jako i veliko, čemu još nije dorastao... nešto da jednim odlučnim zamahom prosiječe oblak kojim su ga omotale Pavličevićeve riječi, pa da iziđe opet na svjetlo i poćuti se opet lagane duše, miran i zanosan kakav je u Zagreb bio došao...

Treći dan rodila se u njemu odlučna misao... U prvi ga je mah zahvatila kao bljesak, a čim se našao pred njom, podigla ga je najednom...

- Pisat ću ocu - rekao je sebi - da se odreče stipendije... Stipendija me guši...

Još nikada nije stupio svojom voljom pred oca u ovako zamašnoj stvari: što će na to on? Stala ga svladavati slaboća... a njegov mladi duh opirao joj se gonjen šibama teških riječi kojima ga je bičevao polunagi čovjek mršava lica i suha tijela na kom su bila izbočena rebra... Napokon je napisao ocu pismo:

... »Poradi toga moje je stanje među drugovima mukotrpno. Ja sam, oče, uvjeren da je moj prijedlog pravedan... Taj odgovor čujem i kad pitam svoju savjest i kad svoj prijedlog omjerim o sadržaj svega što sam do sada učio... Da čemu sam učio religiju, filozofiju, povijest? Čemu sam čitao klasike? Čemu su nas pitali idejama velikih ljudi... nijesu nam dali odahnuti nego nam govorili nadušak: Gore srca! Gore težnje svoga duha!... Čemu?... Ja mislim da nas nauče shvaćati i provodati pravicu, da nam oružaju dušu ljubavlju, samozatajom i prezirom... A jedva sam izišao iz gimnazije, i već mi se život smije u lice: Kako su te varali!... I u sveučilištu govorit će o tim istim idealima... i novine neprestano pišu o njima... iznose ih na pozornicu... pjesnici, umjetnici... svi govore o njima... zar samo zato da okite njima trulo drvo života?

Oče! Ja živim vrlo udobno na račun nekoga tko bi trebao potporu za svagdanji hljeb. To nije moralno, tome se protivi glas moje savjesti. Mjesto radosti prima s tom potporom moja duša nešto što je nalik prokletstvu... Majka mi je u jednom pismu pisala da joj se vratim čist kakva me je u svijet poslala... A ja trpim poradi te potpore pod osjećajem da nijesam ono što želi od mene majka... Oče, riješi me ovoga tereta!... Moja duša hrli za idealima, otereti me, da se slobodno dignem opet k njima...«

Kad je pročitao svoje pismo, bio je zadovoljan. Činilo mu se da je tim pismom otkrio u sebi nešto muževno što će veseliti oca... »To su misli... to je karakter«, hvalit će se otac pokazujući znancima njegovo pismo... a duša će mu se širiti... i svijetli, visoki, ideali združiti će tješnje očev i sinovlji život...

U očevu odgovoru čitao je ovo:

»... Uбудuće da me već ne uznemiruješ ovako! To su tlapnje, u životu treba gledati drugačijim očima... Jednom zasvagda: S takvim pismima da mi ne dolaziš!... Međutim (za tvoje umirenje), znaj da ima sinova iz većih kuća nego što je naša, pa uživaju potpore za svoje nauke... A iz onih koji su te smeli govori zavist... Ti si mlad. Pazi! Život je prava škola, a tu školu ti još nijesi učio.«

I Artur je pošao u život... a polunagi čovjek gubio se ispred njegovih očiju sve više u daljinu otkud bi kadšto još jeknuo njegov slabi glas... dok nije i on posve iščeznuo u zaglušnoj buci života.

Vijenac, 1901.

Nezasitnost i bijeda

I.

Iza svečanoga *Te deuma* podijelile se školske svjedodžbe, a između svih đaka najviše su se veselili dvojica abiturijenata male, četverorazredne gimnazije u N. Jedan je sin udove pralje, a veselio se jer je još jedini »veoma dobar« red iz njemačkog jezika, koji mu je, redovito otisnut među same »odlične« redove svjedodžbu kvario, natjerao na »odličan«. Drugi je sin vrlo odlična gospodina, koji je dijeljenjem batina za Vojne krajine bio u ovom kraju strah i trepet malenu i veliku. Danas kao umirovljeni major uživa još druge dvije ugledne i unosne časti. Oženio se iz zahvalnosti kćerju svoga obrstara, koji ga je od kumpanijskog pisara digao do oficira - uzeo pristar, taštu i razmaženu djevojku, koja mu je rodila jednoga sina. Taj sin nosio je danas, najveseliji uz sina udovice pralje, svoju svjedodžbu kući da se užije pohvala i darova kojima će ga obasuti tata i mama. A kako i ne bi! Nadobudni sin iznio na koncu četvrtog razreda svjedodžbu prvoga reda, a onamo mu profesori već četiri godine dodijavaju svaki dan dosadnom rečenicom: »Vi nijeste za školu...«

Udova pralja glačala je bijelo kao snijeg ruho kad je sin tiho i tobože nehajno stupio pred nju; ali sretni smiješak na njegovu licu nije izbjegao majčinu oku; nato reče punim i zvonkim glasom, koji je inače od same neprestane brige i truda zvučio nekakvim teškim i bolnim priglasom:

- Doista su ti gospoda dala dobru svjedodžbu... Misliš li da ti ja to na očima ne čitam? A meni, tepče nijedno, ništa ne govoriš...

- Samo »odlično«!... Ali znaš li još nešto? - nastavi dječak, a od same vesele uzbuđenosti izdavaše ga grlo.

Mati digne od posla ruke i čekaše piljeći u zaljubljene oči svoga jedinca.

- Imovina općina raspisat će stipendij, dvjesta forinta na godinu!

- Ah! gdje će ta sreća tebe zapasti! - uzdahnu mati opet svojim skrbnim glasom, vična po ljutoj borbi, u životu shvaćati sve, što se nje ticalo, sa zle strane.

- A kako bi vi to znali! Ravnatelj će, znate, kad me je zvao u pisarnu da mu što prije molbenicu donesem, jerbo da... da je sva prilika da će stipendij mene zapasti.

- Uslišila ga mati Božja!... A da se komu poći preporučiti? Lijepa riječ vrijedi više nego napisana molbenica, to ti je uvijek pokojni otac govorio, koji je našim ljudima stotinu molbenica pisao, pa i na samoga cara. Naš major, on da je od prvih u imovnoj općini. Nešto je oštar gospodin... ali što zato? Pa gospodin župnik, pa načelnik; vidiš, danas ću tamo po rublje, pa ću reći gospođi... Zauzećemo se.

- Eh! Šta to sve! Vidite, ovo vrijedi! - digne sin ponovno uvis svjedodžbu; a šta vi govorite o preporukama, to je toliko koliko ništa. A, čini mi se, nekuda i sramotno.

- Zašto sramotno? Ta znam ja, bez dobre svjedodžbe opet ništa. Ali, vjeruj, neće biti zgoroga. Samo ti lijepo napiši molbenicu, a ostalo prepusti meni. Misliš li da nijesam uz pokojnoga ti oca naučila, što će reći moliti gospodu i oblasti? Ti si još mlad, pa misliš da to sve ide glatko kao po dlanu! Gdje to!...

Mati stane obilaziti gospodu i moliti u istu namjenu za dan po tri krunice, a dječak sastavljaše pomnivo tri dana molbenicu. Prvi je put pisao takav sastavak, a koga pitaše, svaki ga upućivaše drugačije. Jedan mu reče: »Šta tu treba pisati čitave pripovijesti! Recite: Zovem se ovako, evo mi svjedodžbe, i molim da mi se udijeli taj stipendij.« Drugi ga opet upućivaše tako, da bi po njegovu savjetu morao uistinu čitavu pripovijest o sebi i svojim roditeljima napisati. Napokon sastavi molbenicu u kojoj je napočetku spomenuo da je željan nastaviti u višoj gimnaziji nauke, ali mati, udova iza pokojnoga oca dnevničara, zaradi pranjem tuđega rublja jedva toliko da može prehraniti sebe i njega. A tad dođoše one stalne točke molbenice kako ju je učio sastavljati u školi. Ravnatelj odobri sastavak, onda ga lijepo prepíše i preda ga sada ne više sa samom nadom, nego s punim uvjerenjem da će raspisani stipendij biti podijeljen njemu.

I ravnatelj i profesorski zbor i svi u mjestu koji čuše za stipendij radovahu se udovi pralji i njezinu sinu. Nađe se u svakom mjestu po koja ovakva obitelj za koju se može reći da nema neprijatelja. Ova ljubav stječe se s pridjevom koji se općenito priznaje: Dobri ljudi! A da se taj pridjev steče tomu se hoće često ne toliko vlastite zasluge, koliko nekoga posebnoga prirodnoga dara koji svakoga osvaja. Taj dar nije svojina pojedinih stališa, a nalazi se koliko u siromašnim kolibama, toliko i u raskošnim palačama.

Onakvoga radovanja kakvo je obuzelo radi stipendije udovu majku i sina, nije dakako osjećao nitko. Mati kao mati živjela u svom djetetu. Ostala je pred deset godina udova iza dnevničara Mudrovčića, čovjeka vrlo darovita i okretna, koji je za onih »lijepih« vremena mogao lako i do višega činovnika dotjerati, da nije bilo mnogomu talentu prirodne - lakoumnosti. Ovoj pogrešci za volju upadao je u sve mane i slabosti ljudske i, dok su mu drugovi ulazili u činovnički stališ i sebe s obiteljima za budućnost opskrbljivali, služio je Mudrovčić svoj kruh dnevnicom, prisizučujući sebi u trijeznim časovima da je doba »metnuti pamet u glavu«. A u tim lijepim odlukama zateče ga smrt.

Sin Đuro baštinió je od oca inteligentne crte lica, jasno i živo crno oko i bistroću uma. Je li po majčinoj krvi, je li po skrbnom i trudnom odgoju njezinu - dječak se zarana podao ozbiljnosti, u kojoj nije bilo ni traga očevoj lakoumnosti. Dapače se kod djeteta razvijalo prerano za umne sposobnosti i čuvstvo dužnosti. Za nj nije bila nauka teret, on je vazda bivao u svom razredu prvi, a da nije znao kako je do tog došao. Svakoj se novoj stranici u knjizi veselio, da će popuniti onu često nesnošljivu prazninu što se otvarala pred njegovim duhom; svaku knjigu nosio je kući sa stalnom nadom da će u njoj naći onu kupu napitka za kojim je stao u dječaćkoj dobi žeđati njegov mlađahni duh, na koji su nesmiljeno odasvud poput silnoga roja navaljivala pitanja, koja se jednako ticahu prošlosti pred tisućama godina i budućnosti iza tisuća godina, kao što dolažahu iz središta ze-

maljskih i dubina morskih i dizahu se smjelo od jednog do drugog svijeta, što se njegovim očima prikazivahu tek kao sićušne, sjajne zvijezde na tamnom i beskrajnom nebeskom svodu. I već nije bilo knjige u učeničkoj biblioteci koju nije čitao i poznao, ali duh ne bijaše mu nimalo smiren, naprotiv žedaše sve više za jednom kapljicom onoga što bi smirilo dušu, što otvara kruti zastor s neumoljivim zapisom: Tajinstvenost i neizvjesnost... On je stalno držao da je znanost ljudska otkrila sve, da za nju nema tajne. Zato je vjerovao da će mnogoj tamnoj i zagonetnoj tajni prirode, života i iste vječnosti ući u trag po onim većim i učenijim knjigama viših razreda... A onda istom sveučilište! Kad bi se, hrleći svojom pameću po budućnosti, dirnuo misli da će u tom silnom i nedohvatnom mu jošte shraništu spoznaje i znanosti naći konačno jasno izloženo sve, što mu je sada s okrutnom neizvjesnošću mučilo duh, čisto bi ga od samih velebnih osjećaja uhvatila neka sveta zebnja. Tad bi osjećao kao da snazi njegova duha lagano iščezava težina i okovi tijela, i kao da se poput orla i još laglje diže visoko dok nije dohvatio daleku i visoku točku odakle se vidi sve...

Dakako da je u razgovoru sve ove osnove davno otkrio majci. Ona se veselila i na silu pritajenim ponosom pripovijedala po kućama kako joj sin ne mari ni za što, doli za knjigu; ali bila bi voljela da odabere što drugo; ta vječna težnja samo za knjigom i naukom ne vodi k ničemu! Najvoljela bi - u granici odrasla! - da bude Đuro oficir! Ali sirota, kad bi pomislila na sjajno odijelo i na moć koju je ovaj stališ graničarskom robu sa zatvorom i batinom utuvio, ne bi mogla a da se ne udari potajno u prsa, jer joj je bilo u duši kao da je s preuzetnošću uvrijedila ljubav i dobrotu Božju. Dakle, da bude svećenik, onaki dobri, uzorni svećenik kakvoga je ona pomišljala u skromnom seoskom župnom dvoru gdje se njezine ruke brinu za gospodarstvo, a njemu ostavlja samo dušobrižne posle, i već sada osjeća kako joj buji od sreće srce kad se seljani suznih očiju razilaze iz crkve ganuti prodikom njezina Đure. Ah, ovo bi bilo i na slavu Božju, ovo smije otvoreno moliti.

Sin u svom poletu, i ne misleći upravo nikada na imovna pitanja, nije pitao ni za što: a čime u Zagreb u viši gimnazij? Ali mati je na ovo mislila, i te misli mnogi je put razbodriše sred noći kad joj je trudno tijelo trebalo jošte najslađeg sna. Ovako ga je uza se prehranjivala, knjige, a gdjekad i po koji komad odijela, dobio bi u školi. Ali kako onda kad bude trebalo plaćati stan, hranu, knjige i odijelo - a čime? I nakon trudnih kombinacija izračuna da bi ipak, ako uskrati sebi ovo i ono, mogla mjesečno otkinuti kojih deset ili dvadeset forinta. Ah, neka mu ih, jer tko bi mu, zaboga, mogao uskratiti tu želju za naukom, kad u njoj živi sav. Samo da bude dosta! Sad se još čuti skroz krepka i čila, možda ga ipak još vidi sretna. A što ne bi dala za njegovu sreću! Uto dođe vijest o stipendiji. Sin preda molbu, a mati pođe k majoru, župniku, a svuda na divno umirenje jedan glas: »Da tko bi dobio, ako neće vaš sin!«

Primakne se konac praznika. Svaki dan imalo je stići rješenje. Sin življaše u jednakom zanosu da će stipendista u Zagreb, a mati nešto sumnjaše. Imovna općina držala je davno sjednicu, a nitko joj ne htjede reći da li je dobio ili nije dobio. Samo joj neki stari gospodin u uredu reče: »To će se sve pravo riješiti istom u Zagrebu.«

Jednoga dana dođe Đuro kući i nasloni se ramenom na vrata kuhinje, gdje se u oblaku sivog i rijetkog dima od lužije jedva razabirala njegova mati.

- Tko je to? Gle, ti, Đuro. A što si tu stao, ta izjest će ti dim oči.

Dječak stajaše nepomično na mjestu.

- Što ti je? - pođe mati k dječaku i zagleda mu se u lice. - Govori, tebi se nešto dogodilo! Meni ne možeš zatajiti.

Mjesto odgovora, brizne dječak u plač.

- Đuro, ne muči me! Govori brže što je bilo!

- Stipendij! - promuca sin.

Mati drhtne u svem tijelu.

- Što stipendij? - upita sada tišim, punim straha glasom; bojala se da će joj dijete potvrditi crnu slutnju što joj je na tu riječ sunula u pamet.

- Dobio... majorov sin.

Časak stajahu nijemi jedno spram drugoga. Sin plakaše, a mati se zagledala podbočenih ruku, i očima u kojima je bila sva bol, sva sućut i sve hipom razorene nade, uprtima u visoko, bijelo i glatko čelo svoga djeteta.

- A što sad? - upita prva mati.

- A što? On dobio, a ja ništa.

- Da kušaš moliti još jednom? - reče neuka mati.

- A! To se ne moli nego jedanput.

- Nije pravo! - reče mati zamišljeno. - Pa ne plači mahom - stade miriti dijete nakon stanke gledajući jednako bolnim i skrbnim okom njegove suze. - Možda bi mogao ipak u Zagreb, ta znaš da ću ja učiniti sve što mogu.

- Što ćete vi, siromašni ste! tko će vam dati?

- Ta vidiš, i sada živimo nas dvoje od tih mojih ruku. Računala sam davno da bi ti mogla davati mjesečno desetak ili dvadesetak forinti.

Dječaku se naglo razvedri lijepo lice.

- Eh, to bi bilo meni dosta, i kako dosta A vi, hoćete li moći?

- Kažem ti da hoću. No vidiš, a sad se lijepo smiri. Nijesam se u taj tvoj stipendij puno ni nadala. Gdje je to za nas! Znaš da gospoda ne daju lako takove stvari iz svojih ruku.

- Zbogom, majko! - reče sada sin brišući ostatak suza, a majka zaboravi začas svu trudnu skrb i gledaše, čisto blažena, kako je na lijepom licu njezina djeteta opet zasjao sretan smiješak.

II.

Premda je stipendij bio raspisan za siromašna i dobra učenika ove općine, opet ga je dobio učenik koji nije bio ni siromašan ni dobar. Sinu udove pralje pripadahu oba pridjeva, pa mu vratiše molbu. - Pa mati se nije puno tužila na ovo. Siromašni i neuki puk ne poznaje svojih prava, pa će slegnuti ramenima kada mu ih mimoiđu, osobito s gospodske strane. A ni u javnost ne iznosi se rado ovakovo što; barem ne radi same stvari (svatko se boji zamjere!) nego najviše ako je bila posrijedi osobna ili politička mržnja.

Mati se udova marljivo spremala na put u Zagreb. U svim tim pripravama i spremanju na put bilo je, dakako, glavno i gotovo jedino pitanje, oko kojega se sve vrtjelo, novac! Imala je dobiti već dugo nešto novaca za pranje od gdjekoje činovničke obitelji u mjestu, ali tu se nije usudila izravno pitati, tek bi natucala naumice koliki trošak mora spremiti za Zagreb. Gospođe joj povlačivahu, pače je i sućutnim glasom sažaljevahu, ali dalje ništa. Imala je na svom rovašu tetku Žefu, kumu Lizu, ujnu Baru i nekoliko susjeda; kod jedne bijahu urezani groševi, kod druge »cvancige«, a kod nekih i forinte - sve gotov

novac što im ga je ovom i onom zgodom uzajmljivala; ali tko će, sudila je po kršćanskoj ljubavi, tjerati za dug sirotinju veću od sebe! A trebalo je Đuri odijela, trebalo knjiga, bez svih ovih sitnica koje ne ulaze u račun, a iznose gotovo više nego ono što najviše pada na um. I kad već nije bilo moguće složiti kraj s krajem, pođe u svoju škrinju i digne s dna ispod robe i rublja dvije srećke, u koje je pokojni Mudrovčić najviše nade polagao. »Od njegove smrti, već devet godina, leže tu, a u koju korist?« mišljaše žena. Zнала je da ih je pokojni Mudrovčić iza sretno prokartane noći kupio za dvadeset forinti, pa kud bolje ako tko danas dade za njih toliko. Šta je ona znala kako raste vrijednost ovakvih papira, kao ni to nije li koja od srećaka i s kakvim zgoditkom izdrebana. Ponese ih Židovu, a ovaj joj, tek što je prolistao u nekakvoj knjizi, isplati dvadeset forinti. Sad bijaše spremna za put i sljedeće zore u pratnji svih svojih kuma i susjeda dužnica sjede sa sinom na kola da se poveze do željezničke postaje.

Sve je bilo u Zagrebu lijepo; bilo se čemu čuditi, bilo što gledati i slušati, ali stan za Đuru! Gdje su samo našli na vratima cedulju, svaku u novoj varijanti hrvatske gramatike, udoše, ponudiše se i vratiše - jer stanovnici zahtijevahu više, nego je udova mati mogla plaćati. Već stadoše očajavati mati i sin, kad ih namjera namjeri, u gornjoj Ilici, pred nisku kućicu gdje se na širokim i trošnim vratima zibala o povjetarcu mala o daščicu pribita cedulja sa jedva čitljivim pismom: »Ovdje se primaju manji đaci na cijelu opskrbu.« - Mati i sin koji se već osjećahu nekako sramotnima što su uzalud na tolika vrata kucali, pogledaše najprije kuću. Što je dulje gledahu, rasla im više i nada, jer je na kući kazivao strmi i upali krov, drveni, davno neobjeljeni zidovi, i dva prozorčića na koja bi malo glavatije čeljade jedva ispružilo glavu - kazivaše to da se pod ovim krovom nije nastanila ni imućnija ni viđenija čeljad.

»U ime Božje!« pomisli mati, pa udoše naprijed u uzano i nečisto dvorište, onda u kuću.

Nađoše se u sobi dugačkoj, uskoj i niskoj. Ako je vani i pirio ponešto oštar vjetar, bilo je u ovoj sobi sparno i zagušljivo kao sred ljeta. Sred sobe stajao odugačak stol, a za njim šio i krojio žensku odjeću sitan čovječac, koji je došljake vrlo uljudno pozdravio i primio. Na tamnijoj strani sobe bila je do svakoga zida po jedna postelja, a između postelja velika zidana peć. Do prozora bila je treća postelja, a tu, kad se stala ogledati po sobi, opazi udovu ženu ispita, bolesna lica; ona je mirno ležala, ne brinući se nimalo za došljake. Spram vrata kočio se ogroman ormar, a do njega vođahu mala vratašca u kuhinju. Pod sobe bio je pun i prepun konaca i svakojakih odrezaka od robe. Ovaj bi nered ispričao majstor svakomu posjetniku time, što se samo rijetko smije pometati soba zbog bolesti, koja se od dignute prašine guši i kašlje.

- Primete li vi đake u stan? - upita udova skromno krojača.

- Primamo! - odvrati jasno domaćin premećući konac među prstima:

- Ja imam jednoga. Možda bi ga u vas smjestila?

- A zašto ne? Tu mu neće manjkati ništa. Jesti ima do mile volje, uveče može ovdje uza me učiti, a za spavanje ondje mu je krevet. Još će dobiti i druga, biće mu zimi toplije. Nu kod nas je i bez toga toplo, gdjekada i previše; ovdje se, hvala bogu, od zime ne trpi. A to je glavno: budi sit i neka ti je toplo! U tom je sve zdravlje.

- Istina - tvrđашe nesvjesno udova.

- Prozor se, osobito zimi, ne otvara nikada. Tamo je u krevetu moja žena, već tri godine onako.

- Sirota! A gdje joj fali?

- Bog zna, biće prsa. Iskašlje toga kroz dan i kroz noć, pogledajte kako to samo izgleda oko nje, ali ja ne znam! Da joj je sam bijes ušao u prsa, već ga je morala izbaciti! Bila su u

to vrijeme tri liječnika, kucali je i metali uho na prsa i na leđa, a ona se nikada nije tužila na boli u kostima, pa ništa! Čini se da nijesu nijedan mogli pogoditi bolest. Još jedan! Nije učio za doktora kao drugi, ali razumije bolesti više od svih. Šteta samo što ga čovjek ne može nikada uhvatiti trijezna. On je još najbolje rekao: »Dobro je što se znoji, jer nema bolesti koja neće izići sa znojem.« Metali smo oko nje sred najvrućega ljeta ugrijane cigle, i to bi joj pomoglo da je mogla podnijeti. Ove ćemo zime opet. Zbog nje ne otvara se prozor nikada; jutrom se samo malo naloži u peći pa je dosta za vas dan i svu noć.

- A velite da ćete dobiti još jednoga?

- Taj je već kod nas godinu dana. Ali za sada neće doći, pobolijeva nešto i on na prsima, pa mi piše da će valjda još mjesec, dva, ostati kod kuće dok se ne ojača. Slabašno dijete, dan i noć visi na knjizi! Ja sam ga uvijek tjerao; nije to zdravo.

- Ah, takvi mi je i ovaj! Ne dajte mu, molim vas, jer što će ti sva ta nauka i mudrost, ako nijesi zdrav.

- To i ja velim. Ja držim đake već dvanaest godina. Bilo je, možete misliti, svakojake, pa znam dobro što je đачki život.

- Eh, kako ne bi!

Časak ušutiše, a onda upita udova sa strahom:

- A što ću vam plaćati za dijete?

- Najprije morate znati što će imati kod mene. Za stan znate. A što se tiče jela: ujutro kavu i kruha, koliko sam hoće. Kad dođe iz škole opet mu je kruh otvoren da sam reže. Za objed svaki dan dobru juhu, komadić mesa i variva s kruhom, koliko god hoće. Poslije podne opet kava, kruh reže sam, a navečer pogrijano varivo, gdjekada komadić mesa i kruha, koliko god hoće.

- Može biti sit, a to je dosta - reče zamišljeno mati.

- Kod nas se još nije nitko na glad tužio, ovo je građanska kuća, a mi građani bome nje-smo naučni patiti u hrani kao seljaci! - reče ponosito majstor.

- Pa koliko?

- Mjesečno dvanaest forinti.

Mati i sin se pogledaše, i obadvoma, jer ionako o svojim računima davno na čistu bijahu, ote se na oči sporazumni i zadovoljni smiješak.

- Ja sam zadovoljna. A što ti veliš, Đuro?

- Zadovoljan sam.

- Još nijeste - upadne majstor - tek kad vidite kako je u nas.

Mati izbroji za prvi mjesec dvanaest forinti, a kad ugovoriše još nekoje sitnice, ustavi domaćin - bila je upravo nedjelja - mater i sina na objedu.

S objedom bijaše mati skroz zadovoljna, a bilo je dapače i vina, i više nego ga je trebalo.

- Tako vam je kod nas - reče majstor - šest dana pije se voda, zato si u nedjelju priuštimo vina u malko obilnijoj mjeri.

A sjutradan rastala se u suzama mati sa sinom, ne sluteći u svojoj neukosti da je ostavila dijete ondje gdje žive u zraku mirijade otrovnih klica, od kojih se podliježe preteškoj i smrtnoj bolesti.

III.

Majstor nije slagao ni u čem. Jesti je Đuro imao - osobito kruha - koliko je htio, a soba je bila topla i pretopla. Uvečer bi majstor krojio i žurno svojom iglom bockao, a Đuro kupio iz knjiga mudrost. Gdjekada je bilo puno nauke, a gdjekada bi se namjerio na tako zanimljivo štivo, da nije mogao odložiti knjigu iz ruku. Tad bi se često i majstor zavukao pod debeli pokrivač na svom krevetu, a Đuro ostao usprkos njegovim dokazivanjima uz knjigu. Đuru bi, međutim, zagovarala i majstorova bolesna žena svojim glasom, koji je zvučio kao da su joj glasiljke od samoga suhog lišća. Ona ne bi po čitave noći spavala, pa bi joj godilo da vidi još koga budna uza se. Njezin sad siktavi, a sad iz dubine dolazeći kašalj gdje je kuhalo kao u kakvom kotlu, bio mu je spočetka neugodan; kasnije se toliko na nj priučio, da ga ne bi ni čuo. Tek bi ga hvatala nekakva jeza kad bi bolesnica izmorena stala stenjati, ili kad bi svojim sipljivim glasom prestrašeno rekla: »Opet krvavo...«

Tako prolazila zima, a kad je udova pralja osjetila prve toplije zrake sunca i vidjela prvo pupolje, uskrbila se za Đurinu proljetnu odjeću. Već mu o njoj u tri lista pisaše, a u svakom spominjaše kumu Lizu, tetku Žefu, ujnu Baru i sve druge dužnice; čim što od njih skupi, poslaće mu, a majstor će već umjeti da mu kupi i dobro i jeftino odijelo. Đuro je, međutim, malo mislio na odjeću, on je s napetošću iščekivao kakva će biti prva svjedodžba u Zagrebu. »Lako za te!« govorahu mu mnogi saučesnici, ali on se ovim nije smirio. Napokon dođe i taj željno očekivani dan. U svjedodžbi bijahu ovaj put između odličnih tri veoma dobre ocjene. Jedna opet iz njemačkog jezika, a druga od profesora koji nije »iz principa« davao nikomu odličan red, a treća iz gimnastike, predmeta za Đuru nova, u kom inače i nije previše spremnosti pokazivao. Ove tri ocjene bole su ga kao tri trna. Jer tako »lošu« svjedodžbu nije imao nego u prvom gimnazijskom razredu, i to prvo proljeće, kad još nije bio pravo priviknuo novomu načinu obuke.

I bilo bi ga ovo dulje boljelo, da nije u gimnaziji dobio na dar čitavo proljetno odijelo, i da mu nijesu toliki đaci javili: »Tvoja je svjedodžba najbolja u čitavoj gimnaziji.« A stariji i mlađi drugovi gledahu ga radi ovoga prvenstva s nekim udivljenim počitanjem.

Prvi mu posao bijaše da svoje sretne i blažene osjećaje izjavi vjerno svojoj skrbnoj majci. I pisaše joj puna dva arčića i spomenu joj uz mnoga priznanja profesora lijep dar, a i onu vijest da mu je svjedodžba po ocjenama prva. On ovo pisaše samo za svoju majku, zato umetnu iza toga u zaporke: »Ali to ne treba nikomu kazati.«

Kad je poslao list, podao se svojoj slatkoj sanjariji. Gledao je pisara Luku kako čita naglas njegovo pismo, a mati poduprla o laktu desnu ruku s lijevom, pritislula kažiprst na obraz i sluša žedno i pobožno svaku riječ. Oh, on je gleda kako utire i toplu suzu, što joj je od silne sreće skočila na oko kad je Luka pročitao koliko ga ovdje odlikuju. On nije nikada pomišljao koliko ljubi svoju majku; ona večernja molitva, u kojoj je spominjaše, bila je samo dužnost. Ali u ovakvim zgodama ćutio bi živo da ga ova jedina žena nosi svega na svom srcu i u svakoj iskrici svoga života; ćutio bi one neraskidive veze što ih spajaju u dva bića s jednakim željama o međusobnoj sreći, i kad bi pomislio da joj je u onoj trudnoj brizi za život osladio srce ovako slavnim vijestima o sebi, podao bi se čuđenju te njezine sreće tolikom snagom, da bi pod dojmom tih jakih osjećaja plakao i želio ovako plakati bez konca. Kolika slast ovaki plač radi tuđe sreće!

Ah, jedno je ipak morao zatajiti u pismu. A kako bi mutio neugodnim vijestima ovako velebni osjećaj sreće! Da joj ovo javi, ta on je zna, ona bi u tren zaboravila sve lijepo što joj o sebi piše. Njegovo zdravlje ne bijaše najbolje, pa kako bi imao srca da joj ovo javi! Ona bi sigurno voljela da joj je poslao i lošu svjedodžbu, ali samo uz vijest koja nije ni u jednom pismu smjela manjkati: »Ja sam, Bogu hvala, zdrav!«

Već je dulje vremena što osjeća u svom tijelu nekakvu umornost i slabost, te bi češće morao i poleći, jer ga sjeđenje ne bi nimalo odmaralo. Boli osobitih nije ćutio nigdje, tek pod ramenima i ispod ključanice bockalo bi ga nešto i sililo na suho kašljanje. Jelo mu je bilo sve odurnije, katkad bi ga stresla u danu nekakva zima, dočim se opet po noći znojio. Isprva malo je mario za ovo. Ali kad dođoše prvi proljetni dani, a one se godine već početkom veljače topio sav snijeg, stade ga nešto stezati u prsima, kašalj, studen i vrućina bivaše jača, tek slabiji, sve ga je slabo veselilo, i - što nije nikada prije - stao je protiv ukućana i protiv mnogih saučenika osjećati mrzost kojoj nije mogao naći razloga. - Padanje tjelesne snage nije napokon izbjeglo ni samomu majstoru, koji je svu krivnju bacao na knjigu i nauku: »Govorio sam vam«, reče, »ali vi ne slušate pametnijega od sebe. Kog će vam bijesa najbolje svjedodžbe, ako budete morali umrijeti? Nećete je ponijeti onamo kao ni škrtac svoje blago.«

Kad je jednoga dana osjećao toliku tromost, da nije mogao s postelje, dovede mu majstor svoga liječnika, od kojega se sva soba začas napunila vonjem od rakije. Ovaj mu opipa bilo, pogleda jezik i metne ruku na čelo, a onda odredi vruće cigle i lijek što će ga sam donijeti.

Međutim, dođe pravo proljeće, pa ljeto - liječnik koji je više pomagao nego ugrijane cigle i nekakva žuta i trpkva voda što ju je na žlicu uzimao, tobože da ojača želudac. Volja mu se opet vratila, groznice nije bilo, hvatao se veselije posla i poduzimao po naputku profesora četvrtkom i nedjeljom daleke šetnje u zagrebačku okolicu - dakako s knjigom u ruci. Na tim je šetnjama naučio čitavo jedno pjevanje iz Nibelunga napamet i osigurao si tako za drugo proljeće odličan red i iz njemačkog jezika. Tako prođe i školska godina, a Đuro čisto sretan gledaše svjedodžbu, iz koje je sada poput mrka lica bradatoga profesora virila samo jedna veoma dobra ocjena i to ona »radi principa«. Profesor gimnastike bijaše nagovorom svojih drugova popustljiviji. Kad si nakon godine dana padoše majka i sin u naručaj, i kad mu je po tri puta izljubila sjajne crne oči, zagleda se bolje u nj i reče skrbno:

- Slab si, da te gdje ne boli?

- Zdrav sam, majko - nasmiješi se dječak onim smijehom neizlječivih bolesnika što ti prolazi kroz kosti.

- Opet si previše učio. Ali sad će sve knjige ostati pod ključem; ne dam ti, jesi li čuo, da ovako malo misliš na svoje zdravlje. Već si velik, mogao bi i sam promisliti. Nu pomoći ćeš se kod majke. Dvije sam koke za te nasadila, svaka je izlegla sedamnaest pilića. A naći će se i još šta sada, kad ne moram slati za tvoju koštu u Zagreb.

Gdje god bi u gospodsku kuću zašla udova po svom poslu, pa tužeći se na Đurinu slabost hvalila njegov napredak u školi, svagdje joj govorahu:

»Slab je, vrlo slab. Sad bi bilo dobro da ove ljetne mjesece probavi gdje u gorskom kraju gdje nema vjetrova; a k jeseni dobro bi ga bilo poslati k moru da udiše topliji i slabiji zrak.«

Da je svaki od ovih savjetnika, od kojih mnogi i vrlo imućni bijahu, samo malen darak pružio u ime onoga što savjetuje, mogla bi bila udova mati poslati sina i u gorski kraj i k moru. Ljudi su darežljivi sa svojim savjetima, koji često puta samo ogorče onoga komu

ih podjeljuju. A da su samo sićušni dio darežljivi s novcem, koliko sa savjetima, nestalo bi pô bijede sa svijeta.

Ugodni boravak uz majku, odmor na svježem zraku, a i majčin skrb, da dijete ojača krepkom hranom, podržavahu razvitak bolesti prigušen, sve dok nijesu sredinom rujna udarile kiše. Svi znakovi teške bolesti stadoše se pojavljivati, puštajući malomu bolesniku, a osobito majci, samo po koji dan opet nadu. - Ipak to nije takova bolest - vidiš da ti je gdjekada skroz dobro. Uto im stigne vijest da je ženu Đurina stanodavca napokon riješila smrt dugih muka. Udova se mati na ovo lecne, i prvi put sune joj u glavu bolna misao: »Da mi nije dijete primilo od nje bolest!« Ali pred onom velikom i jedinom ljubavi za dijete što je živjela u svakoj kapljici njezina života, nije se smjela uzdići takova misao do pune samosvijesti. Uto uđe u mjesto po službenom poslu i neki vojnički liječnik, i kroz razgovor neke gospođe dopusti da mu udova dovede svoga sina.

- Dobro ga hranite, čuvajte ga nazeba, a kad je lijepo i toplo vrijeme, tjerajte ga na zrak.

- A molim kakvi lijek? - moljaše mati - samo da ozdravi, lako ću ja za to da ojača.

- Ništa lijeka. Dobro ga hranite, svjež zrak.

- Nije njemu takova bolest - govoraše sada mati žaleći što je sve pojave bolesti iskazala, jer je pomislila da je time otela i liječniku nadu. - Nema takove bolesti, srce mu je zdravo, on hlepi za svačim, sve bi rado, svega se hvata, dolazi mu želja i da jede i da pije, ali na žalost srce hoće, a ta boljetica ne da. Da mi za nju dadete kakav lijek?

- Rekoh vam: dobru hranu, mlijeko, jaja, pečeno meso, čašu staroga vina - nabrajaše liječnik po navici čovjeka koji svaki dan gleda u taj razarajući elemenat, protiv kojega stoji njegova znanost nemoćna.

- Hvala! - reče mati i obriše suzu, koja joj je više od gnjeva protiv tvrdoga čovjeka nego od boli na oko ispuzla.

U tom dolazaše jesen. Mladi bolesnik padaše sve više, dokle ga bolest sasma ne pritisnu u postelju. Mati nije nikako mogla gubiti nadu da će ozdraviti; njoj bi se sve srce razigralo kad bi vidjela ono lijepo, zdravo rumenilo na njegovu propalom licu. »Dok je u tebi ovako zdrave krvi«, mišljaše ona, »nema opasne bolesti!...« A ovoga mnijenja bijahu s njome tetka Žefa i sve ujne i susjede. Još je manje vjerovao u kakvu bolest sam Đuro, te mu početkom školske godine nije nikako mogla uskratiti mati da ne naruči knjige za šesti razred. Dvije prve pismene zadaće što mu ih je poslao drug iz Zagreba, izradio je na vlastito zadovoljstvo u postelji. A onda naglo pojaviše se gorki i žešći znakovi teške bolesti, dok mu uoči Sviju svetih ne počеше otjecati ruke... A zorom zaklopila je tetka Žefa mladomu mučeniku oči.

IV.

Na Dušni dan nakitiše ljudi grobove svojih pokojnika, a udova mati klečala je u nijemoj tuzi na svježem grobu svoga sina. Ne plače, ne jauče, njoj je čudno u glavi; neka praznina u kojoj huje divlje oluje... Kleči tu izmorenih očiju, ali ne smiješ pogledati u njih... jer bi te taj pogled progonio do smrti... Njezina svijest kao da se lagano rasplinula: sad osjeća srcem da joj je tu dijete, ali s pameću ne dohvaća da je mrtvo. U toj polusvijesti čeka ga i boji se probuditi taj usnuli dio svijesti, jer zna da bi iznio pred nju nešto grozno...

Svijet se motao grobljem i plakao svoje i gledao bijednu mater na sinovljevom grobu. I majorica prođe s nekom drugaricom kraj nje. Njezin sin vratio se na praznike zdrav i sa svjedodžbom trećega općega reda. Sad su ga utisnuli u vojnički zavod - bit će časnik.

- Vidite li sirotu mater kolike je nade polagala u jedino dijete, i Bog joj ga je uzeo.

- Žalost je to, velika žalost! - odvrati majorica klimajući glavom, a onda doda otmjenim, nazalnim tonom:

- Ne smijete si opet utvarati da ona bogzna koliko trpi. Ovakva ubogarija naučna je od ranih nogu na svako zlo, pa otvrdne i pretrpjet će vam svega. Valjda je to kod nas koja...

Kad je na nebu planula prva zvijezda i grobljem nastao mir, prene se sirota mati. Sad joj se vratila svijest, a sa sviješću nedogledna njezina tuga i bol. Čas je grlila križ, a onda ukopa prste u vlažnu zemlju, nasloni na grob lice i jecaše tiho i bez nade: »Đurica... moja srećo...«

Iz velegradskog podzemlja

I.

Tiho se spuštaju guste pahuljice snijega. Istom su četiri sata poslije podne, a zimske sjene hvataju se već zemlje i pokrivaju sve jače po trotoaru i nakvašenoj cesti bijele snježne krpe. Neugodna je ulica svojim blatom i svojom reskom vlagom. Sad pravo prija toplo obiteljsko gnijezdo i ugodno društvance uz razgovor kojemu nema kraja.

Usprkos snijegu i studenoj vlazi sjedi neki čovjek nepomično na klupi na Iličkom trgu. Crte na mršavom licu ne dadu se jasno razaznati u mraku. Po grubom, na sve strane iskrpanom odijelu vidi se da čovjek pripada radničkom staležu. Na kapi, po ramenima i u naborima odijela naslagao mu se snijeg, ali on ne mari. Ne haje ni za upit nekoga radnika koji je žurno prolazio cestom kraj trga i, došavši pored klupe, stao i viknuo:

- Što radiš tu, Mika? Hajdemo kući.

Mika mu je lijeno mahnuo rukom i ostao sjedeći na klupi.

S jednakim nehajem, ne ganuvši sobom, gledao je Mika kako se nedaleko od njega pojavio iza ugla pijan Slovak i teturao po trotoaru s bremenom na leđima. Iza nekoliko posrtaja lijevo i desno pao je taj Slovak potrbušice preko kanala i pružio pred sobom ruke kao da će plivati po raskvašenom tlu. Njegovi mali okrugli šešir, mišolovke, limeno posuđe, koluti, žice i druge takove stvari razletjele su se oko njega koturajući se po blatu. Uzalud se trudio da se osovi na noge, gnjecajući rukama i nogama pod sobom blato. Neki od prolaznikâ zanimali su se tim prizorom i smijali se shvaćajući očevidno s komične strane pijanoga čovjeka. A drugi su pomagali Slovaku sabirati rastresenu robu i digli ga nekako na noge. Ali on je odmah posrnuo postrance, pao opet i ostao mirno ležeći i ne pokazujući već volje da se pokuša ispraviti. Ležao je sred blata kao mrtvo tijelo; oko njega se začas sabralo kolo gledalaca, a djeca su se svojim ostrim glasovima smijala dosjetkama odraslih ljudi.

Napokon je stražar odveo Slovaka u kolima, svijet se razišao, a trg opustio. Sve se gušći slagao po zemlji mrak, sve to gušće pahuljice snijega pokrivalo tlo. A radnik je na klupi sjedio kao uklesan, zureći očima nekamo k turobnim svjetiljkama na kraju trga gdje se prodavalo voće i kruh. Gdjekada trgnu mu se ramena kao od uzdah koji hoće da provali iz prsiju. Ali on priguši u sebi uzdah i pomisli smrknuo:

- Koga sam vruga opet počinio!... Vražji Talijan... koliko sam se puta zakleo da ga već neću piti, pa opet... Jankić je svemu kriv, vrazi ga odnijeli!

Evo što se Miki dogodilo:

Juče su on i taj Jankić raspilili i rascijepali nekomu gospodinu hvat drva i dobili za to pet kruna. Kad im je taj gospodin isplatio zaslužbu, stao ih je važno poučavati kako ne bi bilo pametno da sad pođu u gostionicu, nego da kupe za obitelj večeru, a ostatak da sprema kao prištednju. »Jer Bog zna« - rekao je gospodin - »hoće li se opet sutra ili prekosutra naći zaslužbe.«

Nato je Jankić, koji je dosjetljiv čovjek, odvratio gospodinu:

- Ne ide to kod nas kako vi mislite... Sto školjâ čeka da se ovime okrpi, pa kakva štednja! A k tome... što mislite, naš posao! Moramo se mi okrijepiti čašom vina... prva će polulitra pasti kao kaplja vode na usijano željezo...

- A zašto ja ne idem u gostionicu? - rekao je na to gospodin. - Ja bih mogao lakše nego ti, jer moji su dohoci stalni. Pa ipak uštedim groš gdje god mogu.

Jankić je šutio, ali kad su odlazili, bio je vrlo srdit na onoga gospodina i govorio neprestano o njemu:

- A šta on miješa sebe s nama! Ja sam danas o podne bio u njegovoj kuhinji, a s ognjišta se puši i širi svakojaki miris. Njegova je gospođa došla u kuhinju i dala kuharici bocu vina da je postavi u mlaku vodu jer da je vino prehladno... A ja i ti smo, Mika, od jutros raspilili, rascijepali i poslagali hvat cjepanica, a založili smo u podne svaki komad suhog kruha! Pa što on govori! Da ja ovako izmoren i gladan dođem kući i da svu ovu sirotinju dadem ženi, ona bi svejedno jadikovala: »Eto, moram za večeru kupiti barem za dvije desetice kruha i svakomu barem malu kobasicu po četiri novčića, jer nijesu djeca ni u podne dobila nego komadić kruha, izim Mateka koji dobiva sa školskom djecom objed... A valja misliti da se sabere za stanarinu jer je mjesec pri kraju... Djeci je poderana obuća; učitelj je psovao u školi Mateka da mu je nogama smočio sobu. A dijete nije krivo. Voda mu se upije u poderanu obuću i u krpe, pa mora da smoći.« I tako ona brunda, a meni je moje muke dosta. Kad sam ja u trijeznu stanju dobre volje? Ali kad je litra u glavi, onda se meni čini da je oko mene sve zadovoljno i veselo, pa usnem smijući se... Ako žena počne prigovarati, a ja odmah učinim kraj: »Šuti, jer će biti batina!« A trijezan je se bojim... Eto tako je, Mika, nama. Zato se mi veselimo čaši vina... pa što on onda nas uči da ne idemo u birtiju! Njega dočeka topla soba i gospodska večera, zabavlja se s milostivom i s dječicom dok ne pođu na počinak, a za sutra ga glava ne boli: plaća osvane pod jastukom. Pa gdje bismo onda mi kao on? Hoćemo li, Mika, na pô litre k Talijanu? - završio je blažim glasom.

Kupili su svaki komadić opaprene slanine i kruha i ušli u gostionicu kojoj je pred vratima crveno oličen cimer nosio kao napis samo bijelu veliku brojku »28« - što je značilo stalno udarenu cijenu talijanskom vinu koje se tu skoro isključivo za radnike točilo.

Kod prve i druge polulitre još se Jankić srdio na gospodina koji je htio da ih upućuje u nešto što po njegovu mnijenju ne može da bude. Ali kod treće polulitre u zadimljenoj ali ugodno toploj i od nakrcana radništva i žamora živoj sobici vratila se i Jankiću dobra

volja, i on je počeo da se svakojakim dosjerkama izruguje onomu gospodinu koji ih je upućivao na štednju.

Iza četvrte zajedničke polulitre mislio je Mika:

- Jankić, sad će biti dosta, mogli bismo kući. Jer ja ga već ćutim u glavi.

A nato je rekao Jankić:

- Znaš li što, Mika? Ja ću zvati još pò litre, pa ćemo je ispiti u zdravlje onoga gospodina kad je on nas uputio kako se štedi...

- Svi su vrazi u tebi! - polaskao je Mika Jankiću nasmijavši se od srca. A bilo mu je, dašto, drago što će Jankić platiti pò litre.

Ali kad su ispili, ćutio se Mika obveznim da i on plati pò litre. Pri tom je mislio u sebi:

- Žena je doista kupila djeci za večeru kruha na dug. Ako baš potrošim koju desetnicu više, zato će sutra, ako Bog da biti opet posla, jer je stisnula zima, pa ljudima treba drvâ.

I pili su, pili, a u tom toplom prostoru punom žamora i dima bilo je tako voljko... I Mika i Jankić osjećali su kao da je ovako lijepo svemu svijetu kao što je sad njima...

U to ugodno raspoloženje vraćala bi se, doduše, obadvojici misao na ženu i djecu i javila se u toploj blagovolji kao ubod hladnom oštricom. Ali oni nijesu toga jedan drugomu rekli. Pili su i osjećali u vinskoj omamljenosti slast života. Brigama ni traga. U tom raspoloženju rekao je Jankić Miki:

- Nije u našim stranama još život tako loš, kako pripovijedaju ljudi koji su živjeli drugdje.

- Dašto da se dade poživjeti - prihvati Mika. - Ne daj Bože gore, ovako je dobro... Čovjek se dašto pomuči i ima brigâ, ali tko je, Jankiću, bez toga?

Uto je stao pred njih kočevar sa svojom košarom punom šarenih škatulja, vijenaca smokava, naranča i drugih slatkih stvari. Mika je zaigrao s njime deset novčića i dobio škatuljicu slatkišâ.

To je za moju Evicu - rekao je Jankiću pomno spremajući škatulju u džep... - Moja mezimica - nasmiješio se čisto ponesen svojim roditeljskim čuvstvom... - Da ti, Jankiću, samo čuješ to dijete! Nisi toga doživio, jer ti ne bi svojim ušima vjerovao što sve ona zna! A istom joj je pet godina... Tepče!...Ja sve mislim da bi danas-sutra moglo ovakovo dijete... a Bog zna! Sve je u njegovim rukama - završio je važno svoju nedorečenu misao.

- Dogodi se, pa se sreća dotakne i siromaha - mislio je i Jankić.

- Tepče, kažem ti, svega zna - živo upade Mika. - Ona dva muška - e, dječaci su, to je nešto drugo. Vragu su iz torbe skočili. Ali moja Evica... ne treba da se srami nikoje gospodske vršnjakinje. Zato ja često mislim, kad bi onako... ili, kako si ono ti, Jankić, rekao, da i na siromaha dođe sreća... Tepče nijedno, kad se ovako zapijem, samo mi ona dolazi na pamet. Zato ja njoj svaki put nešto kupim, a ona ujutro plješće ručicama: »Sinoć je otac bio opet pijan, sigurno mi je štogod donio...« Tepče, velim ti!

Nato je Jankić isto tako hvalio svoje jedno dijete; a od takova su razgovora bili obadvojica vrlo ganuti pa su zvali još pò litre.

Napokon se na poziv stražara krčma ispraznila, a njih su dvojica, teturajući cestom, pošli svaki svojoj kući.

Doduše, već tada javilo se u Mike ono što se zove savjest... Teturajući po snijegu glasno je psovao sama sebe onakvim imenima kakvim će ga kod kuće dočekati žena.

- Ali dotle je bilo još sve dobro - mislio je Mika sjedeći kao uklesan na klupi. - Tek ono u kući... O Bože milostivi... Izgubio sam bio pamet - što drugo?

Kad je doteturao do kuće, pojavio se u njem strah pred ženom: kako će ona sad vikati, plakati i kleti... A, doduše, - dosjećao se i pijan u tom strahu - bogzna je li imala s djecom i kruha za večeru? Jer trgovac gdjekada uduži, a gdjekada je zle volje pa se otrese na djeću: »Ne dam... Nisam ja tu da fukaru hranim...«

I Mika je nasloniv se na kućna vrata i razmišljao kao kroz maglu o svemu što se danas događalo. A svijest se sve više gubila i težak san htio da mu sklopi oči. Tad je otvorio kućna vrata i pomislio da se treba ušuljati u sobu na prstima da ga nitko ne čuje. U podzemlje spustio se četveronoške po strmim stubama, a kad je koraknuo posrnuvši od najniže stepenice, našao se poklopljen crnom tminom kao u grobu. Badava je napipavao rukama vrata sobe u kojoj su stanovali. Kud se god okrenuo, svuda zid... Onda najednom nije bilo dugo zida... neka golema šupljina u koju je ulazio sve dublje i dublje kao da joj nema kraja... Činilo mu se kao da pada nekamo u duboku tminu, počutao je strah, a od straha povratio mu se tračak svijesti. Tad je pomislio:

- Jesam li ja pogodio pravu kuću...

Nato je zovnuo dva puta ženu:

- Lucija!... Lucija!

Čekao je zbijajući se u tmini na nogama, a nitko se nije javljao. I opet je teturajući i ispruženih ruku pošao u tminu pomislivši srdito:

- Jednom ću valjda doći do kraja...

Napokon je opet udario rukama o zid, i kud god se sada okrenuo, svuda zid...

- Da nisu vještice... neka čarolija? - pomislio je šuljajući se uza zid, a zidu je iznenada bio kraj, i on se srušio na tlo.

Sad mu je bilo ugodno. Pričinilo mu se da se našao na svom krevetu i da se smije mimo naužiti sna kojemu se jedva odrvavao. Ali u to se pojavilo svjetlo i digla vika. Što se zapravo događalo, ne zna, jer se sve gubilo iz sjećanja kao predmeti što iščezavaju u mraku. Netko mu je pomagao da uđe u sobu - valjda dječaci, a netko je pri tom neprestano vikao - bez sumnje Lucija.

Ali kao što obično u takovim zgodama, pored sve zamračene svijesti u njem se i sinoć stao javljati ponos i svijet o pravu gospodara koji je tu glava svemu pa smije da radi što hoće. Žena je vikala, on se razbuđivao - a onda su se potukli. Tad je žena pobjegla iz sobe, dječaci su skočili sa svoga kreveta, a kad ih je htio tući, umaknuli su nekamo za materom. I Evica je htjela za braćom, a on... Uhvatio ju je, i bogzna što je uradio djetetu, jer se opet našla odnekud u sobi žena i, otrgnuvši mu Evicu, digla je u naramak i psujući plakala. A on je vidio cijeli niz ženâ s djetetom u naramku i tu prestaje posve njegovo pamćenje. Pao je odjeven na krevet i odmah zaspao.

Probudio se s velikom glavoboljom kad mu je žena prekapala džepove. Još je bila potpuno tmina, u sobi je gorjela mala petrolejska svjetiljka. Odmah se sjetio kako je sinoć opet zapio dvije trećine zaslužbe, i bio na sebe srdit. A kad je ispod oka pogledao ženu kako uz svjetiljku skrbno premeće po rukama novčiće, stalo mu se po grudima razlijevati ganuće, a od toga rađala se želja da se ženi ispriča kako ga je zaveo Jankić... A mjesto toga najednom se javio u njem drugi čovjek koji je bio također uvjeren da nipošto ne valja ono što je sinoć počinio, ali svejedno da treba ženi pokazati mrko lice i barem jedan dan biti s njome i s djecom osoran, kao da su oni krivi onome što se dogodilo...

Žena je dotle poslala jednoga dječaka da kupi drva, a drugoga po kavu, mlijeko i kruh. Tad je čučnula pred štednjak i čistila iz njega pepeo.

Mika je ustao i odijevao se mrk, ne progovorivši ni riječi. Isprva je šutjela i žena, a onda je rekla, doduše, više tužećim nego korećim glasom:

- Opet si nam lijepo učinio... Kako te nije Boga strah i stid od ljudi? Opijaš se do nesvijesti, a mene i djecu puštaš da gladujemo u kući... I to bi ti čovjek nekako oprostio, jer smo navikli na zlo, ali kad dođeš kući, onda nas još tučeš...

Tu je prestao njezin tužeći glas i naglo se promijenio u energičan prosvjed matere i žene koja se osjetila povrijeđena u svojem pravu:

- Razbojnik si... Surov si i prost kao što nijedan od tvojih drugova. Jer i drugi se opiju... pogriješe, ali se i skruše. A ti... fuj! Sram te bilo!

- Šuti! - zagrozio se Mika ženi muklim glasom.

- Da šutim? Jer sam, misliš li, bez srca, kao što si ti, konjče nekakovo! Zašto si Evicu tukao? Što ti je ona bila kriva? Tek je plačući htjela pobjeći k nama, jer kako da se ne boji biti u sobi sama s onakvim ocem... Zašto si je?

- Nisam joj ja ništa - promrmlja Mika hineći ravnodušje prama ženinim riječima.

- Ubio si dijete... Gori si od psa! Pas čuva svoje štene, a ti si ono siročje izbio na mrtvo ime. Čuješ li kako joj u prsima hropti krv? Neprestano krvari... Bogzna kako će se to i svršiti. Idem, čim svane, javiti u gradsku kuću neka te privuku na odgovornost i umekšaju oni kad ne mogu naše suze. A treba da dijete pregleda i liječnik, jer bogzna što si ti u njem pokvario. Divljače! Pogledajder je samo. Treba da vidiš svoje djelo. Ali što je to tebi, kad srca nemaš! Surov si kao konj.

Rekavši to, pogledala ga je prezirno i izišla nadvor sabirati iverčice da potpali vatru.

A Mika je odmah pošao krevetu gdje je ležala Evica, i sagnuo se nada nju.

Do kreveta su jedva dopirale mrtve zrake male svjetiljke, ali je odmah vidio na ustima djeteta krvavu pjenu i crveni trak krvi kako se spustio od kuta ustâ prema podbratku. Dah je djetetu bio kratak i vruć, svakim izdahom opetovalo se muklo stenjanje pravilno kao u uri ili u kakvom stroju. Obrisao joj je s lica krv i sjeo na rub kreveta.

- Evice... - rekao je tiho, uzeo joj malu, vruću ručicu i priljubio je k svojim ustima. - Tko je to tebe, zlato?... Otac te nije tukao... ne daj Bog! Tebe otac najvoli, pa kako bi te tukao? Ali onu dvojicu... no čekaj samo, vidjet ćeš ti kako ću ja njih još danas izlupati. A tebe... kako bih ja kad si ti moja mala, pametna mezimica? Gle, što ti je otac donio... sve tebi, a onoj dvojici ništa. Za njih batinu.

Uzeo je iz džepa škatulju sa slasticama i utisnuo je djetetu u ruku. A Evica kanda nije marila. Ne otvorivši očiju, jedva je vrućim prstima prihvatila škatulju.

- A što će tvoj otac tebi jošte kupiti, da ti to znaš! - nastavio je bodriti dijete milujući mu glavicu. - Dat ću materi puno novaca, pa će ti ona kupiti nov šešir i novu opravicu, a onoj dvojici ništa! Kupit će ti i krasnu lutku koja sama otvara i zatvara oči. A onu ću dvojicu, vidjet ćeš, remenom.

Kad je spomenuo lutku, pogledala je Evica poluotvorenim očima i prihvatila jače škatulju s poslasticama. Tad se morala nakašljati. Usta su joj se grčevito nakrivila, a onda je s kašljem izišla crvena pjena.

Mika se zgrozio.

- Što se ovo dogodilo? - pitao se gledajući dijete s bolju i s užasom duše. Sagnuo se nada nju naslonivši nježno svoje lice uz njezinu vruću glavicu, a dvije njegove suze pale su na Evičino čelo.

- Da Bog dâ, Evice, da mi ruka usahne! - govorio je djetetu... - Oh, kako će to tebi otac nagraditi, samo ti skoro ozdravi...

Čuo je da žena dolazi stubama i žurno se otkinuo od djeteta. Ona kao da ne smije vidjeti njegovo ganuće, a trebalo bi mu njezine utjehe jer mu je u srcu bilo teško, vrlo teško.

- Što sam ja ovo u pijanstvu počinio? - upitao se opet i stao kleti talijansko vino i Jankića i napokon onoga gospodina koji je njega i Jankića razdražio svojom uputom u štednju. Prekoračili su mjeru s onom polulitrom što ju je zvao Jankić, a zna se da u piću nema mjere ni načina kad premaši samo jedna čaša. Čovjek kao da se izgubi. A jest u tom prokletstvo što čovjeka od vražjega vina obuzima neki osjećaj blaženstva sve više što dalje pije. A napokon izgubi pamet. Oh, oh, oh!

Žena je već sašla niz stube, a on je brzo poljubio još jednom Evicu, preporučio je Bogu i majci Božjoj i izišao na vrata.

- Kamo ćeš, nesretniče! - rekla mu je žena susrevši se s njim u tamnom hodniku.

A njoj kao da nije nikako smio pokazati svoje nježnije osjećaje. Ne rekavši ni riječi, prošao je mimo nje i stao uzlaziti stubama.

- Stani! - pozvala ga je žena. - Trebalo bi da se dogovorimo... Djetetu se mora zvati liječnik, jer iznutra krvari... i ne da se nigdje dotaknuti. Hoćeš li da se dozna da si je ti ubio? Jesi li čuo? Vрати se... Mika!

Već je htio da korakne natrag, ali u njemu se digao glas onoga drugoga čovjeka:

- Sad bi ona mislila da me je ustrašila liječnikom...

II.

Izišao je na ulicu i otputio se odmah prema jednomu skladištu drva. Jedva se danilo, ali već su slagali u vozove cjepanice da ih razvažaju po gradu. Kraj svakih gotovo kolâ stajala su po dva pilara. Jankić je također bio tu i već dapače imao druga. Upravo je odlazio s tim svojim drugom za jednim naloženim kolima i nazvao Miki dobrojutro kad je prolazio mimo njega. A Mika je uzeo u društvo jednoga momka i otišao s njim za drugim kolima.

Pilio je cjepanicu za cjepanicom šuteći stisnutih ustâ, a misao mu je neprestano bila uz Evicu. Ona crvena pjena i onaj krvavi trak iz ustâ nije mogao da mu nestane ispred očiju... neprestano je morao gledati u nj, a svaki čas bacio bi oko na svoju žilavu, tvrdu ruku:

- Gle tu ruku, a ona kao ptičica... Da Bog dâ, usahnula! - poželio bi svojoj ruci.

Već su nekoliko cjepanica ispilili i rascijepali kad je k njima pristupio neki Štef i umolio ih da ga uzmu kao pomagača. Treći je radnik bio suvišan kad nije trebalo da se drva uredi prije večeri. A k tome je taj Štef bio čovjek bolesnih prsiju, pa su ga pilari nerado uzimali u društvo: kod posla bi se zaduhao i zato radio vrlo sporo.

- Dajte - rekao im je Štef - da i ja dobijem djeci za kruh.

Mikin je drug šutio jer je bio mlađi, a Miki je bilo teško da dijeli zaslužbu na trojicu. Ali kad je Štef spomenuo djecu, pomislio je Mika:

- Neka bude u slavu Božju... i da mati Božja dade zdravlje mojoj Evici...

Mignuo je Štefu, a Štef se odmah prihvatio s njim posla.

Već su oko treće ure popodne bili gotovi. Mika je imao da odnese kući zaslužbu. U njemu je gorjela i želja da sazna kako je Evici. Što je rekao o njezinoj bolesti liječnik?

A opet je u njemu bilo nešto što je prikazivalo taj korak kući kao nešto vrlo teško: stid, strah - tako nešto... Bilo mu je kao da je onaj tamni i vlažni prostor pod zemljom pun jeke od noćasnijega surovoga događaja, i da će, kad dođe dolje, nešto odasvud upirati u nj pogled pun poruge i prijekora... I žena će mu predbacivati ovo poradi čega sâm toliko trpi i dirajući u to, vrijeđat će u njemu pače ovu sramotu i bol... Ali najnesnošljivije od svega, to je sama Evica s vrućim licem i rukama, s krvavom pjenom i crvenim trakom krvi iz hroptećih prsiju. Kolika sramota! Koliki strah bije ga iz tih krvnih tragova njegove surovosti što ju je počinio u pijanoj besvijesti!... Kako će od stida i boli pristupiti djetetu kad ne može da uništi ni da popravi posljedice svoga surovoga čina?

Šetkao je ulicom nedaleko od kuće gdje je stanovao, i želio da ga vidi žena. Da ga ona sad pozove u kuću, pošao bi odmah s njome, i bilo bi mu lakše.

A uto je prolazio ulicom njegov stariji sin, dječak od deset godina. Mika ga je pozvao k sebi i odmah upitao za Evicu.

Dječak je pripovijedao da je liječnik bio i da je rekao da je djetetu zlo. Evica jednako stejnje, ne da se nigdje dotaknuti i neće ništa da uzima. Iz usta joj krvari neprestano.

- A ti se ne trebaš ništa bojati - rekao je dječak najednom vrlo ozbiljno i zagledao se samosvjesnim pogledom u oca. - Kad je liječnik pitao kako se to dogodilo, rekla mu je mati da je Evica nosila naramak drva i pala niza stube.

Mika je stajao zamišljen pred dječakom. Osjećao je da bi ga imao mnogo pitati, a nije mogao da nađe ni jedno pravo pitanje. Napokon je dao dječaku zaslužbu da je uruči majci, i rekao da će on biti tu negdje nedaleko od Iličkog trga.

III.

Već je težak mrak pristisnuo zemlju, a Mika je jednako nepomičan sjedio na klupi. Neprestano je obnavljao u sebi sve doživljaje počevši od jučerašnjega dana i zamišljao se u njih kao da traži ključ da razjasni sebi ono najgore što nije mogao shvatiti kako se moglo dogoditi. A nije se mogao nikako odvažiti da pođe kući. Osjećao je u sebi veću odvratnost nego ikada od vlažne i hladne sobe u podzemlju... Kao da je počeo shvaćati gornje stanare koje je mrzio zato što su zabranjivali svojoj djeci da dolaze u dodir s njegovom djecom i da privire u blizinu njegove podzemne sobe... i koji su složno prosvjedovali kad je htjela njegova žena da razastre oprano rublje u dvorištu gdje su i oni sušili svoje rublje... - Zar smo mi okuženi ako smo siromašni? - srdio se nato. - Odnio vrag i siromaštvo! Svi govore i uče da siromaštvo nije sramota, a bježe od tebe kad si siromašan, da ti je oko srca i gore nego da si sramotan. - Tako bi govorio u srditosti ženi i djeci, a sad mu se najednom učinilo da je posve prirodno što su se gornji stanari iz svjetla sa strahom i s odvratnošću bojali doći u doticaj bilo s čime iz njegova tamnoga, neveseloga i sved vlagom zaudarajućega stana. Sunčani trak nije nikada dopro u tu sobu ni sred najžešćeg ljeta. Dok bi sunce još obilno zalijevalo svojim svjetlom tornjeve crkvi, kupole na gradskim palačama i, polagano zalazeći, milo se smješkalalo poigravajući svojim zlatnim traci- ma po prozorima malih kućica na otvorenom tlu, dotle je dolje vladao mrak, trajni mrak i vlaga! A od toga su zazirali ljudi gornjih slojeva i uklanjali se pomno njemu, njegovoj obitelji i njihovim stvarima: ljudi i svjetlo...

- Kao da smo okuženi! - ponovi i sada srdito u sebi. - Pak što on nas uči da štedimo - pomisli vraćajući se k onomu jučerašnjemu poslodavcu i osjećajući nasladu u tom što može da i na nj svaljuje komad krivnje za noćasnji događaj. - Ni vrag ne mari nikada za nas a lako je reći...

Opazio je svoju ženu. Očevidno tražila je njega. Htio je da je zovne, ali tome se opro u njem onaj čovjek koji nije dao ni sada da se pred ženom prizna grešnikom koji je upoznao svoju krivnju i kaje se za nju.

Međutim ga je žena opazila i pošla žurnim korakom k njemu. Kad je pristupila klupi, sklopila je ruke pod podbratkom kao na molitvu i rekla kroz plač: - Preminula je.

Protrnuo je i nije ženi rekao ni riječi ni onda kad ga je pozvala da ide kući. Istina, ona hropteća prsa i krvava pjena i crveni trak krvi stajao mu je kroz sav dan neprestano pred očima i budio u duši teške slutnje. Ali opet je mogao da odbija od sebe te slutnje tješeći se: Dobar je Bog! - A sad najednom: - Mrtva!

Žena je dotle kao ponešto razabrana govorila svojim rastuženim glasom:

- Cijelo poslijepodne hvatala je u vrućici neprestano ručicama svuda oko šupljinâ kao da će nešto otrgnuti... a onda se smirila i najednom ugasila kao svjećica... Doduše, liječnik je odmah rekao da neće biti dobro jer da je iznutra ozlijeđena... Božja volja! - uzdahnula je i pozvala opet Miku da pođu kući.

- Idi ti - odvratio joj je Mika - ja ću doći poslije.

- O milostivi Bože! O sveta djevice Marijo! - uzdisala je žena sklopivši opet ruke pod podbratkom. A onda je uzela najprije Miki s glave kapu, otresla s nje snijeg, pa isto tako očistila od snijega njegovo odijelo.

- Kako se to dogodilo? - mislio je dotle Mika, čitav njegov život prevladala je nevjerojatna hladnoća, gotovo bešćutnost... Surov sam, dašto da sam surov, a takav mi je bio i otac - mirno je mislio o sebi i dosjećao se kako ga je jednom njegov otac ni kriva ni dužna izbio na mrtvo ime. Tad je Miki bilo devet godina. Otac je dobio posla kod kopanja nekoga kanala izvan grada i odredio da mu Mika donese objed točno u podne jer i on se kao i drugi radnici veselio u poslu najviše na lulu što bi je iza objeda ležečke i drijemajući ispušio. A učitelj je toga dana pritvorio Miku u školi do podne što nije napisao kod kuće zadaću. A Mika nije napisao zadaće zato što nisu sinoć imali u kući svijeće... Kada je donio ocu objed, uhvatio ga je on lukavo i stao ga tući pred radnicima i radnicama što su iza objeda počivali. I što su neki radnici i žene više molile da pusti Miku, to je otac jače udarao kao da hoće da se pohvali kako on postupa sa svojom djecom... I bio bi ga onako razjaren i goropadan bogzna dokle lemao, da nisu neke žene priskočile i otele mu Miku. A Miki se duboko u dušu usadila misao što ju je tada zamislio: da mu nije toliko do boli od očevih šaka koliko do sramote što su vidjeli toliki ljudi i žene kako je njegov otac surov čovjek...

- Mika, dođi... - pozvala ga je opet žena primivši ga za ruku. - Što sad koristi?... Treba misliti kako ćemo siroticu pokopati. U kući nije ni novčića, pa bismo se morali dogovoriti da se prijavimo u gradsku kuću. Idemo, dakle, Mika.

- Velim ti, ne idem... Pusti me.

- A zašto ne ideš, Mika?... Bilo je suđeno, jer se bez Božje volje ne događa ništa. Ni vlas s glave kažu ne padne bez Božje volje.

Mika je šutio, a žena je opet rekla.

- Dođi... Dječaci će se bojati sami u sobi s mrtvacem. Neprestano su mi govorili da se odmah vratim.

- Idi ti... ja ću ostati ovdje - opirao se muklim glasom Mika.

- Ja, Mika, bez tebe ne idem. Jer ja tebe poznam. Dobar si ti čovjek... ti skrbiš za svoju djecu... Evici sam našla u krevetu škatulju bombona pa sam pomislila: Evo kako on nju voli i kako misli na nju... Dobar si ti, ali za piće nisi. Tebi piće uzme pamet, pa ne znaš što radiš... Dođi, Mika moj, dođi... Bit će nam svima lakše kad ti budeš s nama, a i tebi će biti lakše, vidjet ćeš.

Njezine riječi bile su pune ljubavi s kojom se stapala tuga materinjea joj srca. Bolno, ali slatko privijala se ta toplina njezina čuvstva uz njegovo srce, ali se nije mogao odvažiti da pođe kući. Uz odvratnu tminu i vlagu priklonila se sada i smrt...

Uzdahnuo je i stisnuo ženi ruku:

- Idi ti kući, a mene još ostavi... Jer kako bih ja?... Oh! Oh!

Pokrio je drugom rukom lice i stao plakati.

- Velim ti, Mika, sve je Božja volja - govorila mu je uvjerljivo žena sagnuvši nježno svoju glavu do njegova ramena. - Dođi, dobri moj, bit će nam ljepše... Ja se bojim da ti sebi što-god ne učiniš... jer ja tebe poznam... Dobar si ti čovjek, pa što ćeš da mi govoriš? Vidim ja dobro što ti trpiš...

- Zašto je nisi otela iz mojih ruku kad si vidjela? - upitao je ženu. - Jer ja ne znam ništa.

- Ah, sve se to dogodilo koliko ovo govorim... Nisi ti, Mika, toliko kriv. Dijete je od poroda slabašno, bogzna što je bilo pokvareno u njem.

- Kriv sam, kriv... Oh! - zastenjao je Mika duboko uzdahnuvši.

A žena je ustala s klupe, stajala časak pred mužem i onda ga nježno povukla za ruku:

- Dođi, Mika. Ona će nas dvojica teško iščekivati... i oni se boje za te. A vole te dječaci, sav su dan neprestano u skrbi za te.

Mika je popustio. Polagano je ustao propištivši kroz plač što mu je sjedio u prsima: - Težak je to korak... oh, oh!

Pošao je za ženom nesigurnim korakom, s punim grudima poput olova teških čuvstava. Išao je kako se ide na stratište. Jer u glavi je sveđ nosio misao o smrti i kako će saći u podzemlje gdje će ga koriti mrtva Evica:

- Evo što si počinio... jer si surov i bez ljubavi...

A on je tako volio svoju malu, pametnu Evicu.

Hrvatsko kolo, 1905.

Pripovijest o Marcelu Remeniću

Upravo se uveče sve spremalo na domaću zabavu što ju je svojim članovima davala mjesna čitaonica, kad je kao munja obletjela sav grad nevjerojatna vijest da je Marcel Remenić...

Radi razumijevanja mi moramo stvar spodaljega prikazati.

Jedino što je Marcela u životu zanimalo, bila je briga da nabavlja nova odijela, po najmodernijem kroju. I same novine čitao je površno, ali je držao dva modna lista i velik dio dneva prosjedio zadubljen u njih - vidjelo se da je to čovjek koji se u stvar razumije.

Na odsudni dan manjkala su mu tri mjeseca da navrši trideset i petu godinu. U svem srednji čovjek: stasom, krupnošću i visinom. Svaki čas drugačije a svagda uzorno odjeven, koračao je mirnim dostojanstvom, primjereno njihao tijelom i rukama, oprezno se igrao štapom, a glava s bujnom plavom kosom na uvojke, s ozbiljnim oboritim licem, s velikim, vanredno brižno gojenim brkom i sivim, zamišljenim očima zavodila vas je u prvi mah na misao o velikim idejama. Uistinu pako on je neprestano ispod oka ispitivao poglede drugih ljudi: Što sude o njegovu odijelu, šeširu, ovratniku ili cipelama?

Kad bi se desio u društvu, nije se upletao ni u najživahniji razgovor, dapače ni onda kad bi se povela riječ o politici ni o ženama. Samo ako bi tko slučajno ili naumice, da razveseli društvo, spomenuo modu i odijelo, trgnuo bi se Marcel iz svoje zamišljenosti, a u sivom oku planuo bi život. Naveli bi ga a da on ne bi opazio čemu, te bi skinuo ovratnik i dao da ide svima oko stola od ruke do ruke. Ili da svuče cipelu i da pokaže nove svilene čarape. Ili da skine sa sebe kaput i dade opipavati jednomu po jednomu gipkost i mekoću tkanine od koje je bila sašivena njegova rubača. Jednom se netko od društva okladio da će ga navesti te će cijelomu društvu pokazati gaće. I dobio je okladu jednostavno upitavši Marcela da li je istina da on nosi svilom vezene gaće.

Po zanimanju nije bio Marcel ništa, čemu se kaže radije »privatijer«. Naslijedio je od oca trideset tisuća forinti gotovine i staru služavku Ružu. Moglo se reći i tako da je Ruža nas-

lijedila njega. Jer da se sjetila, mogla je još pred nekoliko godina proslaviti pedesetogodišnjicu što je u istoj obitelji služila neprekidno djeda, sina i unuka. No ona je posljednjih godina zaboravljala koješta. Tako je već deset godina govorila i po svojoj prilici vjerovala da joj je šezdeset godina. Od toga se broja nije mogla pomaknuti naprijed.

Da ne bude suvišnih briga, Marcel je uložio novac u štedionicu i dobivao na godinu dvanaest stotina kamata. Iznajmio je za deset forinta mjesečno najamnine sobu s predsobljem i kuhinjom i dobivao za dvadeset forinta mjesečno svu ostalu opskrbu za se i za Ružu iz susjedne gostionice. Ostatak - odbivši pretplatu za pomodne žurnale i druge nepredvidljive troškove - išao je na nabavu odijelâ, šeširâ, ovratnikâ, cipelâ itd. Ruži nije ništa plaćao. Ona i Marcel nijesu bili jedno u drugo zaljubljeni, ali osjećali su se onoliko blizu i donekle isto koliko se blizu i isto osjećaju mati i sin ili barem baba i unuk.

Soba je pripadala Marcelu, a predsoblje i kuhinja Ruži. U kuhinji je čistila gomile Marcelova odijela, a u predsoblju čuvala zbirku kefâ kojima su se pojedine vrste i pojedini dijelovi raznog odijela čistili - kefâ razne veličine, oblika, boje, gustoće i tvrdoće.

S obzirom na ne baš prevelik dohodak bio je Marcel tvrd na izdavanju novčićâ. Ali ako mu se koji lukavac umio približiti u zgodan čas s primjedbom o kaputu ili kravati: Krasno! - mogao je u takvom slučaju računati dapače i na to da će od Marcela u posudno ime izvabiti koji novčić.

Odijelo je mijenjao svaki dan tri, četiri do pet puta. Čini se da nije bilo u njega stalnoga načela ili pravila o tom koliko će se puta preodjeti.

Odijelo je nabavljao samo od jednog krojača u Beču. O tom je krojaču bio uvjeren da je ne samo rođen umjetnik nego da je sigurno barem jedno proljeće slušao anatomiju na medicinskom fakultetu prije nego što je samostalno otvorio tako delikatan posao kao što je krojaštvo.

I za druge brojne sastavine svoga odijevanja imao je Marcel stalne velegradske tvrtke. Cipele je, na primjer, naručivao iz štajerskoga Graca; nakon mnogih pokušaja oblik mu se gradačke tvornice najviše sviđao. Bilo je u njega crnih, žutih, zelenih i sivih cipela svake vrste. Svojom je nezasluženom nesrećom smatrao to što su sve cipele, koje su mu najbolje pristajale nozi, bile tijesne. Upravo sa svjesnom zlobnom tvrdokornošću tištile bi one kurje oči. U nekoj zaboravi obraćao bi se na njih s molbom da mu to ne čine, ali one bijahu neumoljive: bile su lijepe, ali tištile su mnogi put do suza.

A sad da pripovijedamo što se dogodilo one večeri.

Čitaonica provincijalnoga gradića X. X. gdje je živio naš junak, odluči sredinom poklada prirediti »domaću« zabavu. I premda je to imala biti prava intimna domaća zabava, ipak su članovi društva osjetili u sebi najprije nešto neugodno ukočeno, a onda prijatnu ugodnost i ponosnu samosvijest o vlastitoj vrijednosti kad se pronio gradom glas da će zabavu posjetiti i sama velemožna gospođa podžupanica. I premda je gospođa podžupanova jasno izjavila daje baš to veseli što će zabava biti po domaću slobodna, ipak su gospođe i gospođice odmah morale imati drugačije a ne »domaće« toalete, gospoda govorila ne samo o salonskom kaputu nego dapače o fraku i cilindru. Odbor je odmah zaključio da velemožnu gospođu imaju dočekati dvojica članova na ulazu u zgradu, a na ulazu u dvoranu predsjednik s jednim članom odbora. Ukratko, užurbalo se poradi posjeta velemožne gospođe podžupanice sve toliko te je bilo očevidno da će »domaća« zabava biti bez najnužnijih biljega domaćnosti.

Među ostalim išla je od usta do usta i stroga zabrana odbora da se nitko ne usudi zaplesati prije nego što zapleše velemožna gospođa podžupanica. Njoj pristoji pravo da otvori ples.

S obzirom na visoku čast velemožne gospođe, svi su pokorno primili do znanja odborovu odluku.

Rodilo se novo pitanje: Tko će otvoriti s velemožnom gospođom ples?

Javila su se dvojica od ozbiljnih kandidata: pristav kr. kotarskog suda i pristav kr. kotarske oblasti. Dvojica u isti mah nijesu mogli plesati s istom plesačicom, ni jedan od kandidata nije htio da popusti, i tu - možda samo i zato da ne izgine poznata latinska poslovice - izađe nenadano iz borbe obaju pristava pobjednikom Marcel Remenić.

Kad je odbor dojavio Marcelu svoju odluku, nije se on mogao u prvi mah snaći. A kad je stvar shvatio, stiskao je mučke ruke obadvojici odbornika i napokon jedva nekako mogao da progovori glasom koji je graničio s plačem:

- Gospodo, hvala vam... Vi ne znate koliko ste me obavezali...

Dva dana proučavao je Marcel golemu zbirku svojih odijela. U kakvoj odori da osvane na zabavi gdje će ga između elite činovništva i građanstva zapasti prvenstvo uz velemožnu gospođu podžupanovu? Ni s kojom kombinacijom nije bio posve zadovoljan. Ne stoga što on ne bi bio kadar da stvori pravu kombinaciju, nego stoga što se pokazalo da za ostvarenje njegove najbolje kombinacije nije bilo u njegovoj zbirci hlača. Nalazile su se tu sedmere svijetle gala-hlače, sve do jednih kao da su ovaj čas donesene iz izloga. Ali njegovu vještačkom oku manjkala je pored svih sedam svijetlih boja od pepeljaste do dragotne plave jedna nijansa koja bi savršenom harmonijom ušla u sklad bojâ što ih je nalazio na sebi: plava kosa, plemenito bjelilo velike kravate od svilenoga atlasa s plavim kamenom iz zaručnog prstena pokojnog djeda, crni salon-kaput i hladan, ali blještav sjaj lak-cipela.

Dugo se nije dalo zavlačiti jer je za deset dana bila urečena zabava. Smislivši sve misli u jednu, sjedne i naruči svome bečkome krojaču hlače, kod druge tvrtke veliku kravatu od svilenoga atlasa, a kod gradačke tvornice lak-cipele br. 47 mjesto 48 koja je mjera bila pravedan zahtjev njegove noge.

Kravata i cipele stigle su dva dana prije svečanosti - ali hlača nije bilo. Uzrujavajući se poradi toga sve više do pretposljednog dana, brzojavio je u Beč već potpuno klonuv od sve manje nade: Da li će hlače stići na vrijeme? - i izmoren naglim izmjenama duševnoga stanja što je dolazilo od te klonulosti pa opet od oživjele vjere u točnost bečke tvrtke. Brzojavni odgovor iz Beča glasio je: - Hlače danas poslame ekspresom.

I stigle su u predvečerje svečanoga dana.

A kakve hlače, rođeni Bože! Kakvo prelijevanje bojâ, kakav kroj - kakva bogata naknada za njegovo uzrujavanje i nemir posljednjih dvaju dneva! Te se ljepote čovjek nagledati ne može. Čim je pala večer, rasvijetlio je sobu s raznih strana, navukao hlače i stao pred veliko ogledalo. Kažu ljudi: pristaje mu odijelo kao da je na njemu izraslo. Ali to nije prispodoba za ove hlače. Ovo je više potencija pristajanja i ljepote, svoje vrste idealizovanje do kojeg se baš svatko uznijeti ne može.

Skinuvši hlače, ovjesio ih je preko stolca kraj stola i sio i promatrao ih. A u njem je rasla duša od udivljenja i zanosa.

- Znanost! Znanost je bez sumnje učinila mnogo za napredak čovječanstva, ali po svojim zaslugama, ne zaostaje za njom umjetnost. Eto te hlače... Kakav sklad, kakav život, kakav polet u tom remek-djelu! Ne čini li se da će sad evo same od sebe koraknuti savršenom elegancijom, da se u bogatom svjetlu prelije bezbroj najskladnijih boja kao na krilu galeba kad se digne iz vode prama suncu? Kakva umjetnina, kolika ljepota?

Nedaleko na stolu bila je nova atlasna kravata kao da ju je ruka umjetnika izdjelala u sladoru. Tako su se plemenito i bogato odrazivale sjajnosvijetle plohe od zasjenjenih na-

bora. Do krasote kao sunce nepodnošljivim sjajem vraćao je sa svojih ploha alem-kamen svjetlo svijeća, a još podalje mirno su se hladnim ali žarkim bljeskom bliještale nove laticipele. - Pomišljao je sve to na sebi i kao u viziji gledao neizreciv učinak pod acetilenskim svjetlom pod rukom s podžupanovom gospođom naoči elite gradskoga društva - sebe.

Međutim, večer je odmicala, trebalo se priređivati za zabavu.

Upravo je podrezivao posebnom spravom brk kad je ušla u sobu Ruža. U jednoj ruci nosila je zdjelicu iz koje se odmah po sobi razilazio prijatan miris od mesnatog jušnatog jela, a u drugoj stolni pribor. Marcel je, sjedeći pred toaletnim ogledalom, dlačicu po dlačicu svoga brka pomnjivo slagao pod zaštitnu spravu, a Ruža, držeći u jednoj ruci od sebe zdjelicu, namještala drugom na stolu pribor.

U određenom brenčanju i udaranju pladnja, vilice i noža, čuo je Marcel neko zapljusivanje i tupo udaranje krupnih kapi padajuće tekućine. Zlom slutnjom obuzet, obazre se na Ružu...

Ruža je čula samo njegov očajni krik:

- Isuse i Marijo!... Što si uradila!

Pogledala je oko sebe i uvjerala se da je iz zdjelice u njezinoj lijevoj ruci trajno i bešćutno curio jušnat sok po novim Marcelovim hlačama.

Marcel je već stajao uza nju. Po jednoj nozi remek-djela bečkog umjetnika prilijepio se mastan sok kao grdan polip kojemu se tijelo zasjeo dužinom bedra, sprijeda i postrance prihvatio se hlača kratkim i debeljuškastim ticalima i nogama, dočim je od koljena dolje pružio dva dugačka traka što su sezala do gležnja. Taj golemi otrovni i neodstranjivi skot na umjetnini koja se mogla natjecati sa vedrinom proljetnoga neba i poletom galebova krila - toga Marcel nije mogao preživjeti. Otvorivši usta i izbuljivši ukočen, staklen pogled u staricu, srušio se na tle, da se već ne povraća životu. Završio je od srčane kapi baš one večeri koja je imala da bude njegovo najveće slavlje.

Lovor, 1905.

RJEČNIK

abiturijent (lat.) - svršeni đak srednje škole, đak koji je maturirao

amice (lat.) - prijatelju

cvanciga (njem. *zwanzig* - dvadeset) - austrijski novac od dvadeset krajcara

jus (lat.) - pravo, studij prava

kočevar - isto što i kučebor (tj. čovjek iz Kočevja u Sloveniji): pokučarac, sitni trgovac koji svoju robu nosi na prodaju po kućama i sl.

kumpanijski pisar - četni pisar

Lasciate ogni speranza (tal.) - *...voi ch'entrate*: Ostavite svaku nadu, vi koji ulazite - natpis koji u Danteovom *Paklu* stoji iznad ulaza u pakao

Nibelunzi - prema germanskom mitu, sjevernjačko pleme patuljaka koje je posjedovalo silno blago; *Pjesma o Nibelunzima* - glasoviti staronjemački ep

obrstar (njem.) - pukovnik

plutokracija (grč.) - vladavina bogataša

Te Deum (lat.) - nekada završna školska svečanost sa službom božjom pri kojoj se pjevala lat. pjesma *Te Deum laudamus* - Tebe Boga hvalimo